HUMANIST

MAANDBLAD OVER HUMANISME, MENS EN WERELD

De hechte band tussen zoon en vader

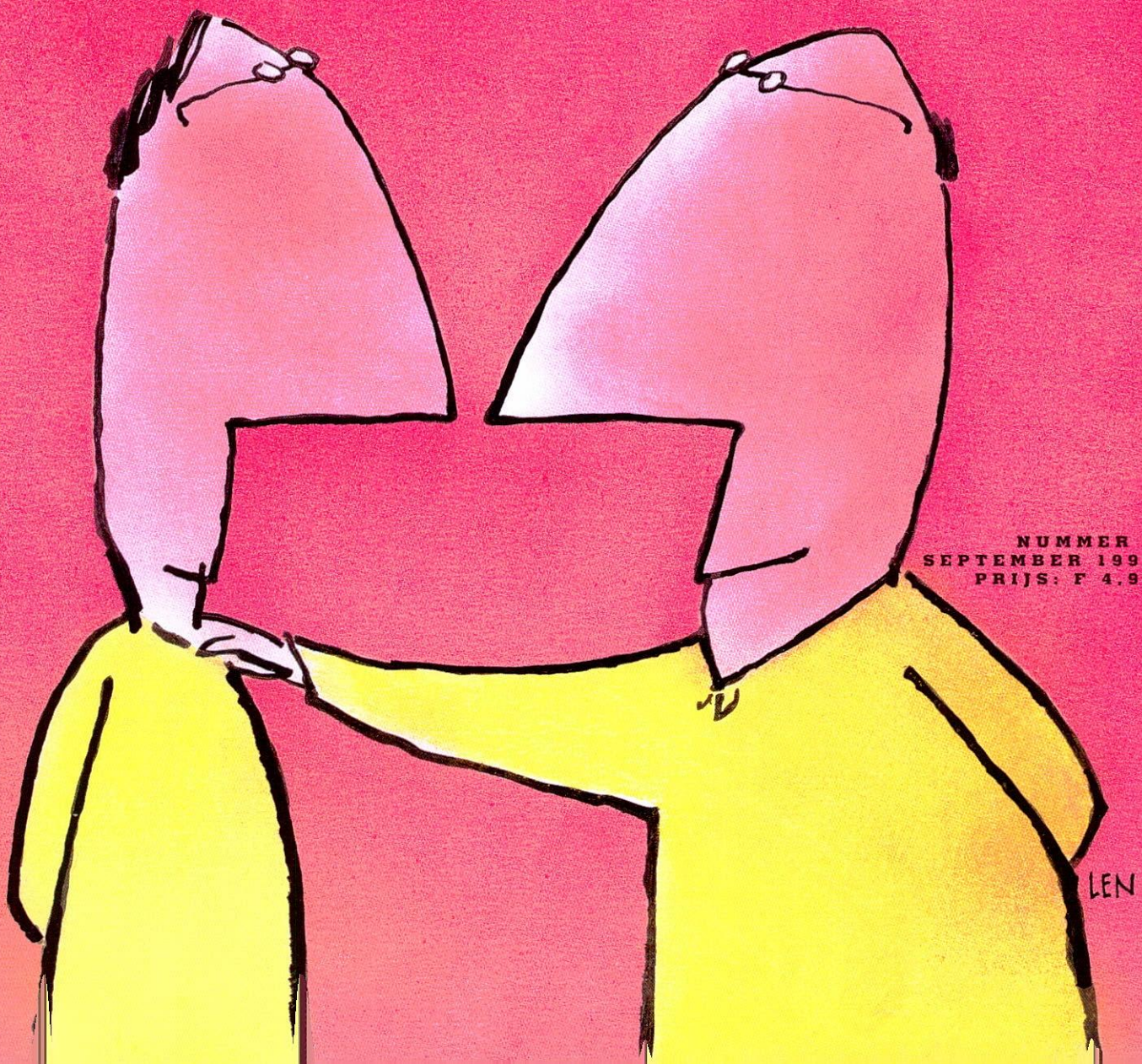

NUMMER 9
SEPTEMBER 1996
PRIJS: F 4,95

Nalaten is iets heel anders dan nalatigheid

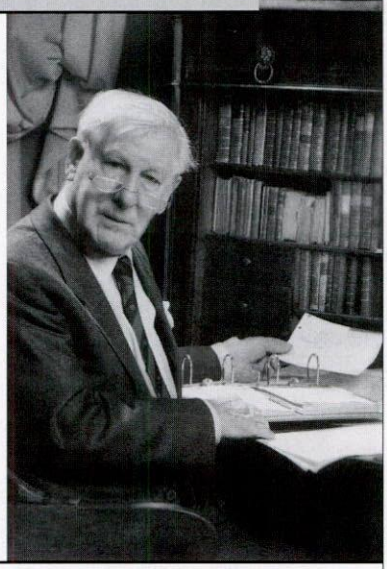

Bij een overlijden moet er snel heel veel geregeld worden. Dat gaat veel gemakkelijker als u zelf al maatregelen heeft genomen. Maar veel mensen vinden het moeilijk of onaangenaam om zulke maatregelen te treffen.

Het Steunfonds Humanisme heeft betrouwbare, ervaren mensen die u kunnen helpen. Als uw executeur-testamentair bespreken ze met u hoe uw laatste wil er uit moet komen te zien. En uiteindelijk dragen ze ook zorg voor punctuele uitvoering.

Het Steunfonds Humanisme is opgericht door het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond strijdt voor een humane, tolerante samenleving.
Vraag gerust meer informatie, telefonisch op nummer (030) 239 21 00 of met de onderstaande bon.

STEUNFONDS
Humanisme

JA ik wil meer informatie over een executeur-testamentair van het Steunfonds Humanisme.

naam ..... v / m

adres .....

pc / plaats .....

telefoon .....

Stuur deze bon in een envelop zonder postzegel naar:
Steunfonds Humanisme, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht. H

in dit nummer

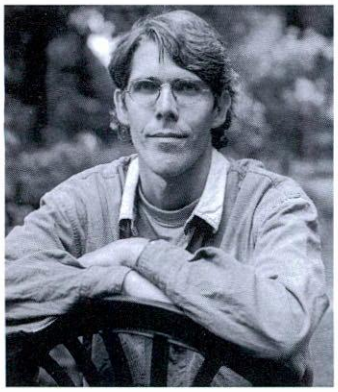

Waardigheid
Mensen hebben een verlangen om in harmonie met de natuur te leven, met hun omgeving en met andere mensen. Ze willen een leefbare toekomst voor hun kinderen en kleinkinderen. Een uitgangspunt voor de stichting Natuur en Milieu om de waardigheid van de mens als uitgangspunt te nemen. Interview met Thomas van Slobbe.

PAGINA 6

Euthanasie
Het Humanistisch Verbond pleit voor een verbetering van de huidige wetgeving rond euthanasie en zelfdoding. Daarbij is het HV er geen voorstander van dat ook anderen dan de arts euthanasie kunnen uitvoeren.

PAGINA 10

Idealen aan het werk
Hebben mensen nog idealisme? Het antwoord is ja: veel mensen geven hun idealen gestalte in heel praktisch werk. In deze nieuwe serie enkele van deze 'idealisten' aan het woord. Als eerste huisarts Markus Kruyswijk.

PAGINA 14

Zoon en vader
Nu het leven steeds onoverzichtelijker wordt kan een hechte relatie tussen vader en zoon een bron zijn van wederzijdse stabiliteit en kracht. Dit stelt de Amerikaanse socioloog Lewis Yablonsky die de vele aspecten van de vader-zoonrelatie onderzocht. Vaders moet echt gaan vaderen.

PAGINA 16

Drugsgebruiker
Ruth van der Bent gebruikt heroïne en is seropositief. Beeld van een leven dat is getekend door liefde, ziekte en de dood.

PAGINA 22

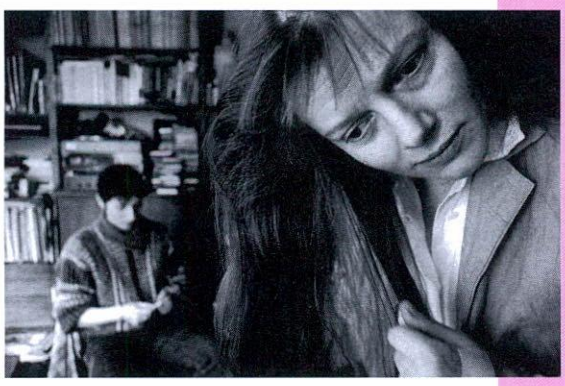

Verdwijningen
Ze worden ontvoerd door militairen of doodseskaders, naar afgelegen plekken gebracht, gemarteld, vermoord en op een geheime plek begraven. Met deze 'verdwijningen' proberen de machthebbers de samenleving te intimideren.

PAGINA 26

EN VERDER

Brieven	4
Cryptogram	13
Gedicht	29
Radio en televisie	30
HV-Nieuws	32

Uw brief is van harte welkom. Maar schrijft u zo kort en bondig mogelijk (maximaal 200 woorden). Anders is de redactie gedwongen uw brief in te korten.

Humanisme, Kunneman en post-modern

In zijn boek over de contouren van postmoderne individualiteit 'Van theemuts naar walkman-ego' verzucht Harry Kunneman dat er binnen de humanistische beweging weinig openheid en tolerantie is ten aanzien van postmoderne denkers. Immers, postmoderne denkbeelden worden vaak en ook door Kunneman geafficheerd als een mogelijke bedreiging voor humanisten. Met name humanistische geestelijke verzorging zou niet meer van deze tijd zijn. Terecht vindt Kunneman een a priori afwijzing weinig vruchtbaar. Het gaat niet aan iemand af te wijzen, louter omdat hij slecht nieuws brengt. Wij moeten discussiëren op inhoudelijke argumenten. Ook vanuit de humanistische kring dient het postmoderne denken serieus te worden bestudeerd.

Kunneman geeft voor een dergelijke studie in zijn boek 'Van theemutscultuur naar walkman-ego' een stevige aftrap. Zijn denkbeelden waren grotendeels al bekend door publicaties van zijn hand in onder meer Rekenschap, maar in zijn boek wordt zijn gedachtegang over vooruitgang, rationaliteit en professionaliteit van hulpverleners in al zijn details wellicht begrijpelijker.

Herkenbaar zijn de drie fundamentele veranderingen die zich in onze tijd voltrekken: economische globalisering, levensbeschouwelijke individualisering en de intensivering van het verlangen. Inderdaad wordt in veel beschouwingen over onze tijd slechts stilgestaan bij de verlokkingen van de consumptiecultuur, bij de verering van het lichaam in bijvoorbeeld sport en house en bij alle individualiserende, hedonistische en zelfgeconcentreerde persoonsidealen en omgangsvormen die daarmee verbonden zijn. Meestal tenderen dergelijke beschouwingen naar een veroordeling en wordt er gewezen op verloedering van de maatschappij. Kunneman wijst ons er echter op dat de aandacht voor lichamelijkheid, seks, sport en dergelijke ook een duidelijke communicatieve betekenis heeft en mede verwijst naar nieuwe, meer open en gelijkwaardige relaties tussen individuen. Dat wordt op hoog niveau en overtuigend uitgewerkt. De ruimte die op grond hiervan door postmoderne en feministische denkers wordt geclaimd voor nieuwe vormen van individuele reflexiviteit en verschil op het niveau van persoonlijke relaties, is echter beslist geen bedreiging voor de humanistische beweging. Integendeel, de erkenning dat ieder mens zelf zin en inhoud aan zijn leven geeft is één van de fundamenten van humanisme. De oproep om de ruimte voor individuele reflexiviteit actief open te houden is derhalve in wezen een humanistische oproep.

Vanzelfsprekend heeft een dergelijke notie consequenties voor het geestelijk werk. Dat is echter geen nieuws. Het humanistisch geestelijk werk gaat uit van gelijkwaardigheid, betrokkenheid en zelfbeschikking. Een geestelijk werker is alleen een humanistisch geestelijk werker, als hij meegaat in de zoektocht van zijn cliënt naar eigenheid en betekenisvolle relaties. Natuurlijk kunnen we daarin niet voorbij gaan aan het feit dat ook een geestelijk werker een kwetsbaar mens is, met opvattingen en ideeën over leven, dood en zingeving. Zijn opvattingen en ideeën zijn echter niet meer waard dan de opvattingen en ideeën van zijn cliënt. Het is juist deze gelijkwaardigheid die mensen met vragen en emoties van anderen verbindt en die ook de relatie tussen een hulpverlener en zijn cliënt kleurt. Kunneman spreekt dan over normatieve professionaliteit. Het is een nieuwe vlag op een reeds bestaande lading.

Die vlag mag echter niet versluierend werken. Een geestelijk werker neemt niet alleen zijn eigen ideeën en opvattingen mee, maar ook de uitgangspunten waarop hij die ideeën en opvattingen baseert. In het gesprek wat hij met zijn cliënt heeft, resoneren die uitgangspunten mee in de adviezen die hij geeft en de vragen die hij stelt. Nu moet de inhoud van het gesprek voor de cliënt een vertrouwd karakter hebben, geestelijk werk raakt immers aan het wezen van zijn bestaan. Iedereen die een beroep wil doen op geestelijk werk zal daarom moeten weten wat voor vlees hij in de kuip heeft. Dat betekent dat duidelijk moet zijn wat de inzet van het gesprek is: verbondenheid op basis van gelijkwaardigheid of bijvoorbeeld rechtvaardigheid uit naam van een hogere macht. Die inzet is bij een humanistisch geestelijk werker anders dan bij een gelovig pastor. De herkenbaarheid van het geestelijk werk wordt uitgedragen door een geestelijk genootschap, zoals het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond staat er garant voor dat humanistisch geestelijk raadslieden werken vanuit een humanistische levensovertuiging. Het houdt de standaard hoog waaraan de vlag vrij kan wapperen.

In de praktijk leidt dit waarschijnlijk vaak tot normatieve professionaliteit. Het Humanistisch Verbond zal namelijk nooit kunnen bepalen hoe mensen, inclusief geestelijk werkers, hun leven vorm en inhoud moeten geven. Bovendien zijn de uitspraken van het Humanistisch Verbond de resultante van een democratisch proces, waarin conform de spelregels van Kunneman, op basis van gelijkwaardigheid en open communicatie en met oog voor het verschil tussen mensen, elk lid zijn bijdrage kan hebben.

In een postmoderne samenleving is er dus wel degelijk plaats voor een humanistische beweging en binnen de humanistische beweging is er zeker plaats voor postmoderne ideeën.

Roy Geurs
waarnemend voorzitter
Humanistisch Verbond
Utrecht

Idealisme of nihilisme?

Het Post-modern verwerpt het Modernisme, met name het vooruitgangsgeloof en de idee dat de samenleving maakbaar is. Dit Post-modern is onverenigbaar met het modern humanisme van het HV en dient bestreden te worden op grond van het volgende:

a) het vooruitgangsgeloof heeft geen wetenschappelijke grond, maar bevestigt zich in de geschiedenis; denk aan epidemieën, heksenjacht, kolonialisme, kinderarbeid, bevoogding der vrouw, sextaboes etc.

b) Met betrekking tot de maakbaarheid van de samenleving moeten we ons realiseren dat de veranderingen in de samenleving het gevolg zijn van menselijk handelen, bewust of onbewust. Mensen richten hun handelen op een bepaald beeld dat men heeft van de toekomst. Dit 'streven naar'

is idealisme. Zo spreekt de beginselverklaring van het HV van een streven naar een samenleving met een aantal nader genoemde kenmerken. Humanistische idealen dus. Het Post-modern ontkent de zin hiervan, doch een samenleving zonder idealen is een nihilistische dorre steppe van geestelijke armoede, ontreddering en onverschilligheid. Onbegrijpelijk dat mensen binnen het HV het Post-modern aanhangen. Modeverschijnsel? Toch niet omdat "wat later komt ook beter is"? Ik pleit ervoor de moderne signatuur van het moderne humanisme van het HV onverkort en alert te handhaven. Medestanders voor actie, bel 035-6855915.

Cees Hooijkamp
Hilversum

De Pil van Drion

Middels recente peilingen is gebleken/bevestigd dat een belangrijk aantal mensen, waaronder actieve leden van het Humanistisch Verbond, grote rust zouden ervaren van het bestaan en - zonder al te veel moeite - beschikbaar zijn van de 'pil van Drion'. Zij zouden dan in volledige persoonlijke vrijheid het moment kunnen bepalen waarop zij hun leven als voltooid willen beschouwen. Zelfbeschikkingsrecht in optima forma. Een aantal mensen heeft - in goed overleg met de Nederlandse Verenging voor Vrijwillige Euthanasie - besloten hiertoe een stichting op te richten, die zich als afgeleide van een vrijwillige en milde dood primair laat motiveren door de grotere mate van instemmingsmogelijkheid met het daaraan voorafgaande leven: wij verblijven pas echt vrijwillig in het land der levenden als wij dat land ook op 'eenvoudige' en officieel geaccepteerde wijze kunnen verlaten.

De doelstelling van de stichting Vrijwillig Leven i.o. is daarom: (wettelijke) erkenning van het recht op

a) zelfdoding en
b) de daartoe strekkende middelen.

Zij die sympathie voelen met dit idee en de stichting in een of andere vorm zouden willen steunen, kunnen een brochure aanvragen p/a Postbus 76, 4153 ZH te Beesd.

R. Nieuwenhuis
Beesd

Euthanasie

In het meinummer van de Humanist heeft Mirre Bots in het artikel 'Een huisarts zoals iedereen zich zou wensen' de boeken van Wilfred van Oijen 'Dilemma's van een huisarts' en 'Het refrein is Hein' met elkaar vergeleken en besproken. Beide boeken gaan over zieke en stervende mensen. Over het boek van Keizer is zij negatief. Over Van Oijen lovend. "Wat zo'n boek meer dan eens duidelijk maakt, is dat alleen al het bespreken van euthanasie mensen de ruimte geeft om het langer vol te houden" schrijft zij.

Daarom verbaas ik mij over haar artikel in het zomernummer: Kostbare momenten op de drempel van de dood, dat gaat over het boek 'De intieme dood' van de psychologe Marie de Hennezel. Nergens kritiek van Bots op de opvatting van Hennezel dat een verzoek om euthanasie niet moet worden gehonoreerd. Wèl zal ze de zieke bijstaan waar ze kan, en ze weet uit ervaring dat zo'n wens dan van tijdelijke aard is. Of je nu verpleeghuisarts, huisarts, psychologe of humanistisch raadsvrouw in een ziekenhuis bent, zoals ik, ik denk dat je dat niet zo kunt stellen.

De band die met een zieke bestaat, de hulp, de zorg, de warmte die je geeft, zal soms niet zoveel voor hem betekenen dat hij van een verzoek om euthanasie afziet. Het kan, maar het hoeft niet, warmte, hulp, zorg, het is geen verplichte kost. Als hulpverlener moet je bescheiden zijn, mensen kunnen hun eigen gevoel hebben over wat voor hen nog een leefbaar leven is.

Mirre Bots houdt van de taal van het boek van Hennezel, zij vindt het bijna poëzie. Ik vind het bijna te 'mooi' allemaal. "Ieder die ernstig ziek is, krijgt de tijd die hij of zij nodig heeft om het leven af te ronden en los te laten", schrijft zij bijvoorbeeld. Ik houd meer van het verhaal van Van Oijen en ik voel mij meer thuis bij de taal van Bert Keizer, hoe cynisch ook, ik voel echte betrokkenheid, ook rond de wens om euthanasie, bij mensen waar zij voor moeten zorgen. Het is reëel proza.

Y. Orobio de Castro
Bosch en Duin

Natuur en Milieu pleit voor nieuwe filosofie

Levensvreugde naast ecotax en decibellen

Veel mensen kennen een verlangen naar harmonie en duurzaamheid, maar dat wordt door de politiek te weinig opgepakt, vindt de Stichting Natuur en Milieu. Dit simpele menselijke verlangen raakt ondergesneeuwd door de trend van veel geld verdienen en haast maken. Natuur en Milieu wil de strijd aanbinden met deze nieuwe zakelijkheid, waarin materiële zaken van meer waarde lijken te zijn dan mensen. De waardigheid van het leven zou weer uitgangspunt van ons handelen moeten worden.

DOOR MIRRE BOTS

Het verlangen naar een duurzame en rechtvaardige samenleving leeft op de eerste plaats bij de mensen van Natuur en Milieu zelf, maar ze zien het ook bij veel mensen om hen heen. Thomas van Slobbe, werkzaam bij de Stichting Natuur en Milieu, licht toe: " Wij willen geen waarden en normen van bovenaf opleggen, want dat werkt toch niet. Maar wie goed om zich heen kijkt, ziet dat het verlangen naar een duurzame maatschappij bij heel veel mensen leeft. Zo zijn er in Nederland bijna 3,5 miljoen mensen lid van de milieubeweging. Dat is niet voor niets. Mensen hebben het verlangen om in harmonie te leven met de natuur, hun omgeving, andere mensen. En ze willen een leefbare toekomst voor hun kinderen en kleinkinderen. Maar omdat in onze huidige maatschappij de technocratisering en de tucht van de markt regeren en alles economiseert, voelen velen zich in dat verlangen gefrusteerd." Dat technocratische vaktaal sneller gezag afdwingt dan bijvoorbeeld praten over gevoelens, merkt hij zelf ook als hij met bedrijven en organisaties praat. "Als ik het over ecotax, decibellen en kosteneenheden heb, word ik als deskundig beschouwd, terwijl als ik buiten de nieuwe zakelijkheid praat en het over zoiets als levensvreugde heb, dan word ik wat glazig aangekeken. Maar na de vergadering komen er altijd wel een paar mensen naar me toe om te zeggen dat die levensvreugde hen juist aansprak."
Dat sterkt hem in z'n overtuiging dat mensen een soort innerlijke roep om duurzaamheid en harmonie kennen. De politiek pakt het echter niet genoeg op, waardoor dit verlangen dreigt te verzuren. Thomas van Slobbe: "Dat verlangen moet ook gevoed worden. Je kunt niet van mensen verwachten dat ze de waarden die aan dat verlangen verbonden zijn in zichzelf levend houden, als ze er in hun dagelijks leven niet op aangesproken worden."

Thomas van Slobbe: waardigheid van het leven als uitgangspunt

Wonder van het leven

Dat laatste wil Natuur en Milieu nu juist wel gaan doen. De stichting wil dat menselijke verlangen weer naar boven halen en de basis laten zijn van een 'nieuwe filosofie', waarin respect voor de waardigheid van het leven centraal staat. De meeste mensen kennen wel een bepaald respect voor het leven, maar dat ebt in de drukte van het dagelijks leven vaak weg. Thomas van Slobbe: "Op hectische dagen sta je niet makkelijk stil bij zaken als respect en inspiratie. Je staat hoogstens in de file met andere haastige werknemers. Ook de overspannen arbeidsmarkt zorgt voor veel stress. Daarbij valt de waardering voor planten en dieren, zoals veel mensen die kennen, snel in het niet. Alleen bij zeer intensieve gebeurtenissen, zoals geboorte en dood, voe- ▶

len mensen weer dat respect voor het leven. Op geboortekaartjes heeft men het over het wonder van het leven of kostbaar nieuw leven dat ons geschonken is, maar daarna schakelt men snel over tot de orde van de dag, waarin spullen en geld vaak van meer waarde lijken dan mensen. Zo verdient een bankier heel wat meer dan een kleuterjuf. Blijkbaar vinden we geld in bewaring geven belangrijker dan het in bewaring geven van onze kinderen."

Veel mensen hebben in deze hectische tijden het zicht op de toekomst verloren. Ze voelen zich er alleen voor staan en zijn meer bezig met overleven dan dat ze zichzelf deel uit voelen maken van een groter geheel of van een toekomst. Thomas van Slobbe geeft het voorbeeld van een kruidenierszaak. Als iemand vroeger zo'n zaak opzette, werkte hij er hard voor. Niet alleen om z'n eigen kostje bij elkaar te verdienen, maar ook omdat hij ervan uit ging dat z'n kinderen, kleinkinderen en zelfs achterkleinkinderen de zaak zouden overnemen en er hun brood mee zouden kunnen verdienen. Hij bouwde er ook mee aan de toekomst. Nu werkt iemand in een kruidenierswinkel, terwijl hij niet verder komt dan de vraag of hij volgend jaar nog wel werk heeft. "En dan raken een duurzame samenleving of zoiets ongrijpbaars als de rechten van toekomstige generaties wel erg uit het zicht." Tegenover dit gebrek aan perspectief wil Natuur en Milieu de waardigheid van het leven stellen. Ook als tegenwicht voor het cynisme dat in onze tijd zo populair is.

Blijkbaar vinden we het in bewaring geven van geld belangrijker dan het in bewaring geven van onze kinderen

Democratie onder druk

Om dit concept zoveel mogelijk handen en voeten te geven, heeft Natuur en Milieu onder meer alle Nederlandse gemeenten aangeschreven met de vraag wat er zoal bij hen leeft en waar ze in de praktijk al mee bezig zijn. Thomas van Slobbe: "Dat heeft een grote hoe-

Academisch onderwijsaanbod humanisme 1996-1997

De humanistische stichting Socrates, een werkstichting van het Humanistisch Verbond, heeft als hoofddoelstelling het humanistische gedachtengoed verder te ontwikkelen en te vernieuwen, op wetenschappelijk niveau, binnen de academische wereld in Nederland. Het belangrijkste middel hiertoe vormen de bijzondere leerstoelen die de stichting heeft gevestigd bij de openbare universiteiten in Nederland. Er zijn negen en voor het eerst zullen deze in het academisch jaar 1996-1997 allemaal tegelijk bezet zijn. Een kort overzicht:

Op de Universiteit van Amsterdam zal **Theo van Willigenburg** colleges geven op het gebied van de medische ethiek, in relatie tot de humanistische levens- en wereldbeschouwing.
Op Technische Universiteit Delft verzorgt **Paul Cliteur** colleges over praktische morele problemen en over de grondslagen van de ethiek in verband met het humanisme.
Op de Rijksuniversiteit Groningen zal **Marian Verkerk** in colleges het nieuwe vakgebied van de ethiek van de zorg verkennen en zich verdiepen in de humanistische traditie.
Op de Rijksuniversiteit Leiden onderzoekt **Frans Jacobs** in colleges de antieke wijsbegeerte, met name de Stoa, in relatie tot het humanisme.
Op de Rijksuniversiteit Limburg verzorgt **Henk Visser** colleges en literatuurcursussen op het gebied van de computer-ethiek.
Op de Erasmus Universiteit Rotterdam zal **Adriaan van der Staay** in colleges de geschiedenis van cultuurpolitiek en cultuurkritiek in Nederland onderzoeken.
Op de Universiteit Utrecht verzorgt **Ruut Veenhoven** colleges om te komen tot verheldering van de begrippen 'welzijn' en 'geluk'.
Op de Landbouw Universiteit Wageningen zal **Wouter Achterberg** colleges geven op de vakgebieden milieufilosofie en humanistische filosofie, met name in relatie tot de milieuproblematiek. En op de Universiteit Twente zal een programma worden verzorgd op het gebied van de politieke filosofie waarbij nadruk wordt gelegd op de invloed van techniek en technologie op leven en samenleven.

Als u zich wilt opgeven om colleges van de Socrates-hoogleraren bij te wonen of als student hele cursussen te volgen (3 tot 7 studiepunten), vraag dan het gratis Socrates-onderwijsprogramma aan door te schrijven naar stichting Socrates, t.a.v. A. Hielkema, Postbus 114, 3500 AC Utrecht. Per cursus gelden verschillende regelingen voor deelname. Daarom is contact vooraf met de betreffende docent wenselijk en vaak vereist.
Verder participeert de stichting Socrates in de schriftelijke cursus 'Cultuurfilosofie vanuit levensbeschouwelijke perspectieven' van de Open Universiteit te Heerlen. Opgave voor deze cursus dient te geschieden via de Open Universiteit.

veelheid reacties opgeleverd. Het leeft. Meer nog dan we verwachtten. Er blijken al heel veel initiatieven en projecten te zijn, niet alleen op het gebied van het milieu en ecologische kwesties, maar ook op het gebied van arbeid, sociale rechtvaardigheid, culturele openheid en welvaartsbeleving. Zo kennen verschillende gemeenten het zogenaamde 'opzoomeren', waarin wijkbewoners zelf de leefbaarheid van hun wijk ter hand nemen. Ook zijn er diverse gemeenten die met campinghouders convenanten afsluiten om de natuur in z'n waarde te laten. Er wordt bijvoorbeeld afgesproken dat er over tien jaar geen enkele oude boom meer wordt omgehakt ten behoeve van een staplaats voor een caravan. Een ander voorbeeld komt uit de gemeente Leiden. Daar was een wethouder een keer in een wijk op bezoek en hoorde dat allochtone jongeren in die wijk geen zakgeldbaantjes konden vinden. Toen heeft de gemeente die baantjes gecreëerd door allochtone jongeren samen met autochtone jongeren de groenvoorzieningen in de wijk te laten onderhouden. Daarmee sloegen ze meerdere vliegen in één klap: het doorbreekt de culturele stigmatisering van deze jongeren, vergroot de betrokkenheid én de leefbaarheid van de wijk."

Natuur en Milieu wil die vele initiatieven gaan bundelen en met elkaar in contact brengen. Niet alleen om van elkaar te leren, maar ook om er een signaal mee naar de politiek te geven. "Want de politiek", zo zegt Thomas van Slobbe, "laat het afweten. Die zet zichzelf steeds meer buitenspel en biedt geen inspirerend leiderschap. Hierdoor raken mensen gedemotiveerd, ze gaan zelfs niet meer stemmen. Het zet de democratie onder druk. Dat vinden wij een gevaarlijke ontwikkeling, want de democratie gaat ons ter harte. Wij willen niet op de politiek blijven wachten, maar laten zien dat er in gemeenten, buurten en bedrijven al van alles aan duurzame ontwikkeling gebeurt. Want ook in het bedrijfsleven zit men niet stil. Daar zijn op het moment bijvoorbeeld de arbeidsomstandigheden in derde-wereldlanden (waaronder kinderarbeid), bestrijdingsmiddelen en producentverantwoordelijkheid belangrijke items. Veel bedrijven proberen daar op hun eigen manier een oplossing voor te vinden, soms met verrassend goed resultaat. Zo bleek het bij Rank Xerox, nadat de bedrijfsleiding besloten had om de verantwoordelijkheid voor haar eigen produkten niet langer te ontlopen, mogelijk om ruim 90% van hun kopieermachines te recyclen."

De politiek laat het afweten. Die zet zichzelf steeds meer buitenspel en biedt geen inspirerend leiderschap.

Tasten in het duister

Eigenlijk zijn al die initiatieven signalen van een soort nieuwe werkelijkheid die naast de nieuwe zakelijkheid bestaat, zo constateert Thomas van Slobbe verheugd. En het is jammer dat het kabinet zich daar niets aan gelegen laat liggen. Het doet hem denken aan de anekdote van de man die 's avonds z'n fietssleuteltje heeft verloren. Als hij deze onder een lantaarnpaal aan het zoeken is, maar niet kan vinden, en een voorbijganger hem vraagt of hij 'm daar wel verloren heeft, antwoordt hij dat dat niet het geval is, maar dat hij daar zoekt, omdat er tenminste licht is. "Zo is het ook met de politiek. Zij gaat weer onder die lantaarnpaal zoeken door te veel vast te houden aan oude structuren en gebaande wegen, terwijl duurzame ontwikkeling voor een deel nog tasten in het duister is. Dat is wat al die kleinere groeperingen, wijken en gemeenten wel aandurven, maar de politiek niet." Zo heeft het kabinet Kok als hoofddoelstelling werk, maar over de zingeving van werk wordt verbijsterend weinig gepraat, vindt Natuur en Milieu, terwijl er een grote hang naar zingeving te bespeuren is. Ze zullen net als voorheen het kabinet op haar beleid blijven aanspreken, maar daarnaast gaan ze zelf met duurzame ontwikkeling aan de slag. "Want het blijkt overal al te gebeuren. Wij willen het licht op al die kleine initiatieven zetten, zodat in de publieke opinie duidelijk wordt dat dit soort dingen haalbaar zijn. Dat maakt het voor mensen prettiger om betrokken te zijn en zich ervoor in te spannen. Bovendien maakt het een weg naar de toekomst zichtbaar. Hierdoor hoeft het leveren van een bijdrage aan een duurzame maatschappij niet langer voorgesteld te worden als een prijs die we zuchtend moeten betalen, maar meer als een daad van inspiratie en de vervulling van ons eigen verlangen." ■

Wereldcongres humanisten in Mexico City

Van 14 tot en met 19 november zal in Mexico City het dertiende Humanistische Wereld Congres worden gehouden. Thema is dit keer 'Global Humanism for the Cyber-Age'. Het gaat daarbij om onder andere de Infomedia-Revolutie en de Derde Wereld, de uitdagingen van de biotechologie, en secularisme en het gevaar van intolerantie.
Deze belangrijke bijeenkomst zal worden bijgewoond door humanisten over de hele wereld. Er worden workshops gegeven, er zijn culturele uitstapjes, er worden demonstraties op Internet gegeven en de International Humanist Award zal worden uitgereikt. De voertaal op de conferentie is Engels en Spaans met simultane vertaling. De schrijfster Taslima Nasrin uit Bangladesh en de Peruaanse schrijver Mario Vargas Llosa zijn onder de sprekers op dit congres.
Inschrijving voor dit congres kost 149 US dollar. Deelnemers aan de conferentie kunnen met 50% korting accommodatie krijgen in een 5-sterrenhotel (een 1-persoonskamer kost dan $ 100,– per nacht). Voor opgave (voor 15 oktober) en meer informatie kunt contact opnemen met het Amerikaanse blad Free Inquiry: tel. 1-716-636-7571. (ook op World Wide Web site: HTTP://WWW.CODESH.ORG).

Te vroeg of te laat

DOOR GOVERT DEN HARTOGH

Het recht heeft vaak een morele lading. In de meeste gevallen is het dan een weerspiegeling van in de samenleving gangbare morele overtuigingen, niet zelden die van gisteren. Het recht loopt in de morele ontwikkeling meestal niet voorop. In sommige gevallen echter, waar het morele denken in een samenleving sterk in beweging is, kan het recht op die beweging een kanaliserende invloed hebben. Het geeft dan aan de nieuwe opvattingen niet alleen praktische effectiviteit, maar ook een voor de verdere discussie bepalende articulatie.

Het Nederlandse recht ten aanzien van euthanasie en hulp bij zelfdoding, zoals dat voornamelijk door een reeks van rechterlijke uitspraken is ontwikkeld, biedt hiervan een voorbeeld. De kernbegrippen van dat recht zijn inmiddels ook de kernbegrippen van de morele discussie. Wat nodig is om beëindiging van een leven te rechtvaardigen is een 'ernstig en duurzaam doodsverlangen' van de betrokkene, en een 'ondraaglijk en uitzichtloos lijden'. Dat zijn op zichzelf nog vage termen, maar hun betekenis is door de rechterlijke uitspraken nader ingevuld, gedeeltelijk in de vorm van aanvullende formuleringen, maar vooral in de vorm van casuïstiek.

Het is dit beoordelingskader dat Nederland in staat heeft gesteld euthanasie en hulp bij zelfdoding uit de sfeer van de illegaliteit te halen. We moeten er dus zuinig op zijn. Er zijn echter situaties waarin het ons niet helpt tot een duidelijke beoordeling te komen. Dat is gebleken in de discussie over hulp bij zelfdoding van psychiatrische patiënten, vooral als het over mensen gaat van wie het psychisch lijden uit ernstig traumatiserende omstandigheden voortkomt, zoals dat het geval was bij mevrouw Boomsma, de hoofdpersoon in de zaak-Chabot. Tenminste even moeilijk is de vraag of dementie een grond kan zijn voor levensbeëindigend handelen.

Voor de meeste mensen is 'Alzheimer' een afschrikwekkend toekomstbeeld. Je hoort vaak zeggen dat je van te voren niet echt kunt weten wat het in-

HV: betere regeling euthanasie

De Nederlandse Vereniging voor Vrijwillige Euthanasie (NVVE) publiceerde op 9 februari een Voorontwerp Euthanasiewet. Met dit voorontwerp loopt de NVVE vooruit op de evaluatie van de huidige meldingsprocedure, die in september wordt verwacht. Het kabinet heeft aangekondigd pas met een wetswijziging te komen wanneer de evaluatie daartoe aanleiding geeft. De NVVE is echter bang dat de resterende kabinetsperiode te kort zal zijn voor het ontwerpen, indienen en afhandelen van een nieuwe wet.

In de huidige rechtspraak is een arts die euthanasie pleegt niet strafbaar wanneer hij in een conflict van plichten een verantwoorde keus heeft gemaakt: als hij zijn plicht het lijden te verlichten terecht heeft laten prevaleren boven de plicht het leven te beschermen.
Het voorontwerp van de NVVE probeert het zelfbeschikkingsrecht centraler te stellen. Daartoe vervangt de NVVE de huidige 'overmachtconstructie' door de term 'zorgvuldige hulpverlening'.

Ook het Humanistisch Verbond (HV) is van mening dat de huidige wetgeving inzake euthanasie en hulp bij zelfdoding sterk voor verbetering vatbaar is. In het standpunt van het HV staat dit als volgt verwoord: '*artikel 293 en 294 van het Wetboek van Strafrecht dienen zodanig aangepast te worden, dat euthanasie en hulp bij zelfdoding niet langer strafbaar zijn wanneer door de hulpverlener is voldaan aan nauwkeurig geformuleerde zorgvuldigheidseisen*'. Het HV steunt de NVVE dan ook in haar pleidooi voor inhoudelijke wetgeving, die regelt wanneer euthanasie en hulp bij zelfdoding toegestaan zijn. Het is immers fundamenteel onjuist dat om euthanasie nog steeds de geur van onwettigheid hangt. Ook is het HV het met de NVVE eens dat het begrip 'zorgvuldige hulpverlening' een betere basis is voor de rechtvaardiging van euthanasie dan de huidige 'overmachtconstructie'. Het HV en de NVVE verschillen echter op een aantal punten van mening over wat onder zorgvuldige hulpverlening moet worden verstaan.

Zo is het HV van mening dat de termen 'uitzichtloos en ondraaglijk lijden' onderdeel moeten blijven van de zorgvuldigheidscriteria. Naar de mening van het HV impliceert dit dat de arts een diagnose en een prognose moet stellen. Want enerzijds heeft een hulpvrager het recht om een medische behandeling af te wijzen, maar anderzijds valt het naar de mening van het HV binnen de professionele verantwoordelijkheid van de hulpverlener dat hij een verzoek om hulp bij zelfdoding moet afwijzen wanneer hij van mening is dat het lijden van de hulpvrager ook op andere - minder onomkeerbare - manieren is te verlichten. ▶

euthanasie bij dementie

houdt om dement te zijn. Maar daarbij gaat men ervan uit dat het alleen het veronderstelde lichamelijke of psychische lijden is dat afschrikt. Ik denk dat het voornamelijk iets anders is: als je besef van verleden en toekomst verdwijnt, verlies je ook alles waaraan je leven zin en waarde ontleent: betrokkenheid in projecten, betrokkenheid in relaties, een opvatting van je eigen identiteit en je plaats in een gemeenschap.
Het probleem is inderdaad dat je van mensen in het meest gevorderde stadium van Alzheimer niet kunt zeggen dat ze ondraaglijk lijden, tenminste niet als zij de noodzakelijke zorg krijgen die lichamelijk ongemak, zoals doorliggen e.d. voorkomt of de gevolgen daarvan verlicht. Wel zullen we opgelucht adem halen als zo'n patiënt longontsteking krijgt - hoewel er nog heel wat verpleeghuizen zijn die ook dan nog, ongeacht de opvattingen van de familie en soms zelfs ongeacht een schriftelijke wilsbepaling van de betrokkene, antibiotica toedienen. Maar is het ook denkbaar dat je iemand die nietsvermoedend in bed ligt, en begint te glimlachen als je hem streelt, een dodelijke injectie geeft, zelfs al wenste hij (hij zelf?) een paar jaar geleden dat je dat zou doen? Er is hier, wat de ethici ook mogen beweren, kennelijk sprake van een moreel relevant verschil tussen 'doen' en 'nalaten'. Elke arts, elke verpleegkundige, weet dat.
De vraag komt inderdaad op: is de persoon in dat bed nog wel "dezelfde" als de opsteller van die wilsverklaring? Die twijfel wordt ook vaak gebruikt om de weigering te rechtvaardigen om op die wilsverklaring in te gaan. Maar dat argument raakt niet de kern van de zaak. We begrijpen inderdaad heel goed wat iemand bedoelt die zegt: dat is 'moeder', of dat is 'opa' niet meer. Maar geen mens die dat voor de volle honderd procent letterlijk bedoelt, en er alle consequenties uit kan trekken zonder schuldgevoel. Filosofen kunnen over criteria van identiteit speculeren wat ze willen, voor ons blijft de persoon in dat bed een naam, een gezicht en een geschiedenis houden. We beginnen toch ook niet alvast zijn testament uit te voeren? Wat ons weerhoudt is niet primair dat er geen serieuze wilsbepaling is, maar dat er geen sprake is van ondraaglijk lijden.
Als je nu weet dat het in dat stadium te laat is om je wil uitgevoerd te krijgen, dan lijkt er nog één uitweg te zijn: hulp te vragen op het moment dat de diagnose onomstotelijk vaststaat, maar je nog voldoende bij je positieven bent om je wil rechtsgeldig te bepalen. Het is al de vraag of aan beide condities in alle gevallen tegelijk voldaan kan worden. Maar zelfs dan is ook die uitweg binnen het beoordelingskader van het geldende recht geblokkeerd. Het is buitengewoon moeilijk om zonder twijfel en ambivalentie te kiezen voor de dood, als iedere dag die je krijgt op zichzelf nog genietbaar is. Maar ook als je standvastig bent in je keuze, voldoe je niet aan die andere eis: je lijden geldt niet als ondraaglijk.

Is dat terecht? Kan het vooruitzicht op ▶

Dit betekent niet dat het zelfbeschikkingsrecht van de hulpvrager geschonden wordt: aangezien in eerste instantie vaak niet duidelijk is wat de achtergrond is van de hulpvraag, kan zowel het verlenen van hulp bij zelfdoding als de weigering daartoe een miskenning van het zelfbeschikkingsrecht van de betrokkene zijn.

Het HV is er geen voorstander van dat ook anderen dan de arts - familieleden, verpleegkundigen - euthanasie kunnen uitvoeren. De arts is als voorschrijver van de middelen immers altijd eindverantwoordelijk, en deze verantwoordelijkheid dient ook tot uitdrukking te komen in het feit dat de arts de euthanasie zelf uitvoert.

Ten aanzien van de positie van wilsonbekwamen - bijvoorbeeld demente ouderen - meent het HV dat in die situaties waarin er sprake is van een schriftelijke wilsverklaring deze bij de besluitvorming een cruciale rol dient te spelen, hoewel niet per definitie gesteld kan worden dat een vroeger geuite wil altijd moet prevaleren. Veel hangt af van de individuele context van het lijden.

Het HV is het met de NVVE eens dat ook bij psychiatrische patiënten de mogelijkheid van hulp bij zelfdoding moet bestaan. Dit is echter niet omdat de wens van de patiënt een autonome wilsuiting is, maar omdat het soms de enige manier is waarop we het lijden van de patiënt kunnen stoppen.

Ten aanzien van de door de NVVE voorgestelde 'Pil van Drion' - waarmee mensen die toekomstige ontluistering vrezen een eind aan hun leven kunnen maken - is het HV van mening dat het niet juist is wanneer er een tijdspanne bestaat tussen het moment waarop de middelen uitgereikt worden en het moment van innemen. Het zelfbeschikkingsrecht en het recht op leven zou anders onvoldoende beschermd worden. Het is immers heel goed mogelijk dat de middelen misbruikt worden, of dat ze ingenomen worden om andere redenen dan ondraaglijk lijden, bijvoorbeeld per ongeluk, of vanuit paniek of depressie, of vanuit de wens de omgeving niet langer tot last te zijn.
Wel steunt en waardeert het HV de pogingen van de NVVE om de maatschappelijke discussie over dit punt verder vorm te geven en uit de taboesfeer te halen.
Het HV zal in een toekomstige rapportage verder ingaan op deze problematiek.

Tot slot dient opgemerkt te worden dat de huidige problemen rond euthanasie en hulp bij zelfdoding mogelijkerwijs niet zozeer voortkomen uit te geringe juridische mogelijkheden, alswel uit het feit dat hulpverleners niet goed opgeleid zijn om met dergelijke problemen op een verantwoorde wijze om te gaan. Het is dan ook van het grootste belang dat in de opleiding van hulpverleners meer aandacht komt voor het omgaan met deze problematiek. ■

De volledige tekst van het HV-standpunt is op te vragen bij het Humanistisch Verbond, tel. 030-2392192. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met het Humanistisch Verbond, Gert van Dijk, tel. 030-2392100 (mado).

een toestand die je als onduldbaar beschouwt, je niet ondraaglijk doen lijden? De vraag zelf is al een advocatentruc. Je echte reden is immers niet dat je nu ondraaglijk zou lijden, maar dat je in de toekomst een toestand verwacht die je om andere redenen niet aanvaardbaar vindt. In elk geval zou dat ondraaglijk lijden niet uitzichtloos zijn, het gaat immers met het voortschrijden van de dementie vanzelf over. Kortom, je zit in een *Teufelskreis* gevangen. Nu ben je te vroeg, en dan ben je te laat. Het lijkt erop dat de voortschrijdende aftakeling, eenmaal ingezet, een onontkoombaar noodlot is. En tegelijk is dat een moeilijk te aanvaarden conclusie.
De Nederlandse Vereniging voor Vrijwillige Euthanasie ziet het probleem niet. Het Recht op Zelfbeschikking staat voorop, en dat houdt in dat een wilsbekwame patiënt zijn dokter altijd om euthanatica kan vragen, niet omdat hij nu dood wil, maar omdat hij voorziet in de toekomst wellicht ooit dood te willen. Maar dan wordt de 'hulp' al geboden op een moment dat er niet alleen van uitzichtloos ondraaglijk lijden geen sprake is, maar ook niet van een doodswens, laat staan van een serieuze. En de mogelijkheid wordt geopend dat de middelen gebruikt worden op een moment dat aan geen van beide criteria is voldaan, bijvoorbeeld in een ernstig depressieve toestand. Het hele moeizaam en zorgvuldig ontwikkelde interpretatiekader dat het ons mogelijk heeft gemaakt voor euthanasie en hulp bij zelfdoding ruimte te maken in het recht, wordt zo in een klap weggevaagd. Aangezien er in feite geen zorgvuldigheidseisen meer worden gesteld, zou er dan ook geen enkele reden zijn om euthanatica niet gewoon bij de drogist verkrijgbaar te stellen. Je zou juist van de NVVE een grotere behoedzaamheid verwachten in het omgaan met kostbaar moreel kapitaal.
Er bestaat geen gemakkelijke oplossing voor ons probleem. De enige oplossing die in aanmerking komt is dat wat ons in het vooruitzicht van geestelijke aftakeling tegen de borst stuit zelf uitdrukkelijk als rechtvaardigingsgrond voor hulp bij zelfdoding te erkennen: niet dat wij ondraaglijk lijden, of verwachten ondraaglijk te lijden, maar dat er aan ons leven een deel wordt toegevoegd waarvan het karakter strijdt met de waarden die wij in ons leven hebben aangetroffen en erkend. "Ik zou niet willen dat mijn kinderen en kleinkinderen zich mij zo herinneren."
Moeten we die weg op? Veronderstellen we daarmee niet in te hoge mate dat we de samenhang van het verhaal van ons leven tegen de grilligheid van Fortuna kunnen beschermen? Ondermijnen we ook met dit amendement niet het fragiele gebouw van het toetsingskader voor levensbeëindigend handelen? (De opschudding in het buitenland over onze volgende stap op het hellend vlak is voorspelbaar.) Zulke twijfels blijven spelen. En vooral ook deze: blijft het niet waar dat een zo gemotiveerde zelfdoding eigenlijk "te vroeg" plaats vindt? Ik heb op deze vragen geen pasklaar antwoord.
Je zou eigenlijk hopen dat onze knappe geneeskundigen een stofje bedenken dat je, zodra de diagnose van dementie onomstotelijk vaststaat, via een injectie onder je huid kunt brengen en dat je na een x aantal maanden (instelbaar op grond van de prognose) pijnloos doet inslapen. Zolang zo'n middel er niet is, zie ik geen oplossing die we als samenleving op basis van gedeelde uitgangspunten zouden kunnen aanvaarden.
Ik denk dat ik toch maar op tijd ga proberen zelf de nodige middelen bij elkaar te sprokkelen. ■

Govert den Hartogh is hoogleraar ethiek aan de Universiteit van Amsterdam en voorzitter van de Commissie Ethiek Gezondheidszorg van het Humanistisch Verbond.

COLOFON

Humanist is een uitgave van het Humanistisch Verbond, 51-ste jaargang nr. 9 september 1996

Redactieadres
Postbus 114, 3500 AC Utrecht.
Tel.: 030 - 2392107.

Redactie-secretariaat:
Alice Dessens

Kantooradres:
Nieuwegracht 69A, 3512 LG Utrecht.
Fax: 030-2367104

Algemene informatie:
030-2392100

Redactie:
Hes van Huizen (hfdred.)
Mirre Bots

Vormgeving:
Hes van Huizen
Rik Tazelaar (Studio ID)

Medewerkers dit nummer o.a.:
Pauline de Bok, Trudy Kunz, Joop Puls, Tom Janssen, Evert Wassenaar, Len Munnik.

Redactiecommissie:
Peter Heisterkamp
Hans Martens
Bram Roozendaal
Peter van Agteren

Prepress/Lithografie/Druk:
Brouwer Utrecht B.V.

Tekening omslag:
Len Munnik

Internet:
De Humanist wordt op Internet aangekondigd: www.omroep.nl/hos.

Teletekst:
De Humanist staat regelmatig aangekondigd op teletekst 325

Advertentie-exploitatie:
All-Round Media Services
Postbus 1524 - 2003 BN Haarlem
Tel. 023-5245336 - Fax 023-5248043.

De tarieven van september 1993 zijn van kracht. Informatiefolder is op aanvraag verkrijgbaar.

De Humanist wordt gedrukt op lichthouthoudend mc papier, chloorvrij.

CRYPTOGRAM 6

Evert Wassenaar

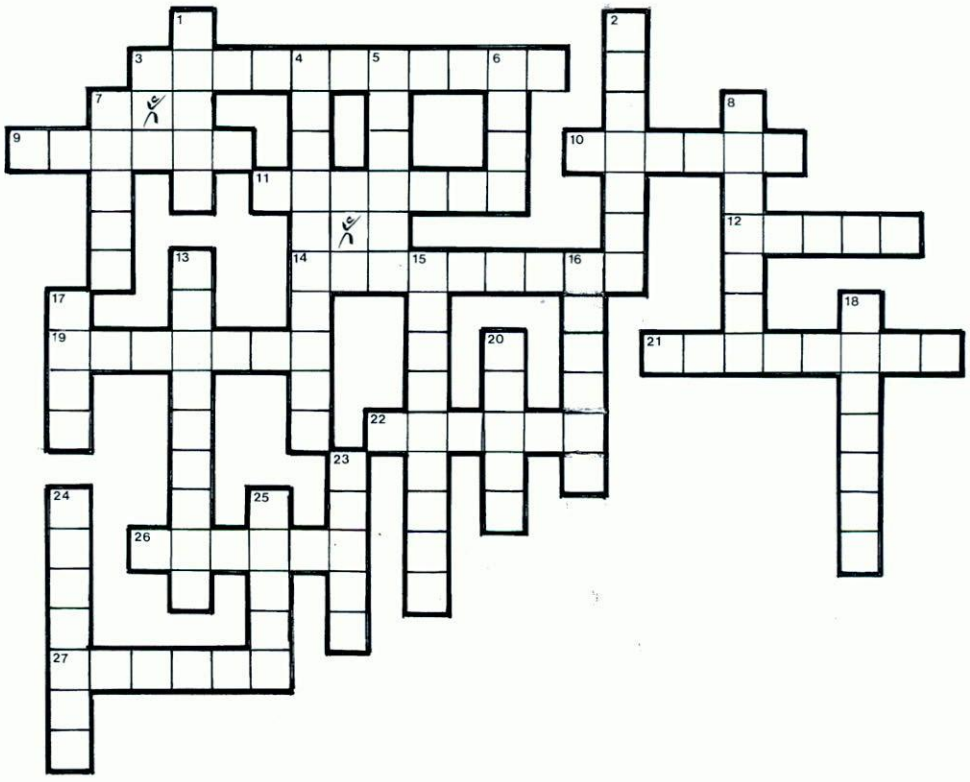

Horizontaal

3 Duitse stad bekend door halve bollen. (11)
9 Niet ver daarvandaan komen hele bollen en er is een gesloopte muur. (6)
10 Een brug te ver. (6)
11 Carnaval en de dood in Italië. (7)
12 De dood daar in Vlaanderen is mager en bleek. (5)
14 Wie naar Jeruzalem gedreven kwam zegt dit met mijmerende stem. (9)
19 Die staat duurt niet lang. (7)
21 Daar kun je leven als een god. (8)
22 Daar hoort men het soms donderen. (6)
26 Daar ving iemand ratten. (6)
27 Stad van Jantje en in last en ontzet. (6)
7 Stad bekend geworden door een lente. (5)
8 Daar woonde een beroemde barbier. (7)
13 Van daar vertrok Ketelbinkie. (9)
15 Daarheen is het 'a long way'. (9)
16 Naar die stad draagt men wel uilen. (6)
17 Is net zo min als 22 in één dag gebouwd. (4)
18 Stad van lof en kermis. (7)
20 Lange rivier met zingende slepers en een eenzame soldaat op het strand. (5)
23 Blauwe rivier. (5)
24 Plaats bekend door 1 april. (7)
25 Stad van bloed, bonbons en huilen. (5)

Verticaal

1 Henry IV had er een mis voor over. (5)
2 Vaste stad, die een brutale beul had. (7)
4 Volgens Shakespeare was er iets rot in dat land. (10)
5 Nog meer dood, maar eerst moest men die stad gezien hebben. (6)
6 Er leiden vele wegen naar die stad. (4)

Oplossing cryptogram zomernummer

Horizontaal
3 leeftijd, 6 wenen, 7 pruimentijd, 10 tand, 12 rozen, 13 tij, 14 tijdbom, 17 donker, 18 gisteren, 19 raad.

Verticaal
1 groentijd, 2 eeuwigheid, 4 tijden, 5 geld, 8 record, 9 ijstijd, 11 nood, 13 tijd, 15 modern, 16 daluren, 18 gaan.

Idealen aan het werk

Idealisme, hebben mensen dat nog? Is het niet achterhaald, iets uit de tijd van de grote ideologieën? Het tegendeel blijkt waar: heel veel mensen geven hun idealen concreet gestalte in hun streven naar een menselijker en rechtvaardiger samenleving. Dat doen ze niet hoogdravend maar heel praktisch - in hun werk, in hun beroep of in activiteiten die daar sterk een raakvlak mee hebben. Het zijn idealen waaraan mensen veel van hun motivatie en inspiratie ontlenen. In deze serie komen enkele van deze 'idealisten' aan het woord.

Heel praktisch hulp bieden spreekt mij aan

Markus Kruyswijk is huisarts in de Indische Buurt in Amsterdam en vader van drie kinderen, voor wie hij ook zorgt. Een aantal dagdelen is hij actief bij De Witte Jas, een vrijwilligerscollectief van artsen, fysiotherapeuten en natuurgeneeskundigen dat onverzekerde illegalen medische hulp geeft. Voor Markus Kruyswijk zijn alle drie de bezigheden manieren om zijn betrokkenheid vorm te geven. Het een is niet beter dan het ander. "Je zet je in waar je met je talenten invloed uit kunt oefenen. Voor mij is dat de gezondheidszorg. Ik vind dat niemand daarvan buitengesloten mag worden."

DOOR MIRRE BOTS

Hij praat er nuchter over. Over z'n werk bij De Witte Jas, maar ook over z'n werk als huisarts in de grote stad, want eigenlijk ligt het in elkaars verlengde. Hij wil de schijnwerpers ook niet te veel op zichzelf gericht zien, het is voor hem vanzelfsprekend dat je je verantwoordelijk voelt voor de wereld om je heen. "Die verantwoordelijkheid geef je vorm door iets te doen aan de dingen die je als een misstand of onrecht ervaart. Meestal doe je dat op het terrein waar je kundig in bent. Daarnaast heb ik er gewoon lol in om dingen aan te pakken." Van het woord *altruïsme* moet hij niet veel hebben. Dat roept te veel associaties op met goed doen voor anderen zonder er iets voor terug te willen krijgen. Daar gelooft hij absoluut niet in. Behalve dat hij ook altijd iets uit z'n werkzaamheden haalt, of het nu vrijwillig is of niet, worden anderen hierdoor ook snel als zielig bestempeld. En dat is wel het laatste wat hij over illegalen wil beweren. "Het zijn juist moedige mensen, sterk gericht op overleven. Maar met weinig kansen, geld en perspectief. Als ze zich ziek voelen, willen ze net als iedereen dat een dokter naar hen kijkt en de diagnose stelt. Maar zelfs die mogelijkheid wordt hen onthouden, terwijl niets zo'n beklemmende ervaring is als ziek zijn zonder dat je iemand hebt om op terug te vallen. Waren er vroeger nog een paar wettelijke regelingen om hen in geval van nood te helpen, nu wordt in het kader van het vreemdelingenbeleid de hele gezondheidszorg voor hen dichtgetimmerd. De gedachtegang hierachter is dat ze dan minder gemotiveerd zullen zijn om hier te komen én hier te blijven. Onzin natuurlijk. Er zijn altijd illegalen geweest en die zullen er ook altijd blijven. Het overgrote deel komt hier ook niet als medisch toerist, maar in de hoop dat ze hier een beter leven zullen krijgen."

Behalve dat hij het onmenselijk vindt dat een kleine groep geen toegang heeft tot de gezondheidszorg, stuit het hem ook tegen de borst dat artsen op deze manier tot instrument van het vreemdelingenbeleid worden gemaakt. "Artsen zijn opgeleid met het idee dat ze anderen moeten helpen, maar nu moeten ze er opeens allerlei mitsen en maren aan verbinden en zelf voor de kosten opdraaien. Dat is net zoiets als tegen een bakker zeggen dat hij verplicht is brood te leveren als iemand daar om vraagt, maar hoe hij z'n geld krijgt moet hij zelf maar zien te regelen."
Nu is een bezoek aan de huisarts over het algemeen niet het probleem - de meeste illegalen kunnen dat best zelf

FOTO: PETER VAN DER MEER/SPEER FOTOGRAFIE

Huisarts Markus Kruyswijk is vrijwilliger bij De Witte Jas

betalen. Maar alles wat daarna komt aan onderzoek, behandeling, ziekenhuisopname of medicijnen kost handenvol geld. En dat hebben ze niet. "Ze zijn afhankelijk van de goede wil van anderen. En dat geldt ook voor de artsen van De Witte Jas. Wij moeten soebatten om iets voor hen gedaan te krijgen. En nu vrijwel overal in de gezondheidszorg de budgetten minder worden, wordt dat alleen maar moeilijker."

Zes jaar geleden kwam Markus Kruyswijk bij De Witte Jas terecht omdat er een tekort aan artsen was. "Ik ben er eigenlijk min of meer ingerold. Dat ik daar heel praktisch hulp kon bieden, sprak me aan. Blijkbaar zo sterk dat ik er niet meer ben weggegaan." Vooral omdat hij bij De Witte Jas z'n ideeën heel concreet in praktijk kan brengen, heeft gemaakt dat z'n hart er is komen te liggen. Daarvóór was hij namelijk actief in de vredesbeweging en later in de solidariteitsbeweging - solidariteit met de Derde Wereld wel te verstaan. "Zo heb ik lange tijd in de Filipijnengroep gezeten. Ik zat daar ook nog in toen ik bij De Witte Jas kwam. Maar na een tijdje heb ik dat opgegeven voor m'n werk bij De Witte Jas. Vooral omdat ik voor m'n kinderen wilde zorgen en dus moest schipperen met m'n tijd. Maar het werk bij De Witte Jas was ook veel dichterbij dan de Filipijnen. De onverzekerde buitenlanders stonden letterlijk met hun problemen voor m'n neus. Het is eigenlijk de Derde Wereld in Nederland. Daar span ik me nu dus voor in." Al doet hij dat de laatste paar jaar niet meer door spreekuren te draaien, maar door de beheersmatige kant van De Witte Jas te runnen. "Het is belangrijk om De Witte Jas draaiende te houden en besturen vind ik leuk. In het begin zocht ik vooral m'n bevrediging in de patiëntencontacten, nu vind ik die vooral in het goed laten draaien van De Witte Jas. Qua financiën, de onderlinge verhoudingen, de communicatie met de buitenwereld en het nadenken over kwaliteit. En in m'n werk als huisarts heb ik nog voldoende contact met patiënten."

Al gaat het op het moment goed met De Witte Jas, het is volgens hem nog steeds geen goed geoliede machine ('en dat moet het ook niet worden, want dan verliezen we onze signaalfunctie'), maar een heel kleinschalig, kwetsbaar vrijwilligersclubje, dat voor z'n voortbestaan geheel afhankelijk is van donaties. "De meeste giften komen uit kerkelijke hoek. Maar ook van allerlei progressieve groepjes in het land. Wij hebben een grote achterban. Veel mensen willen iets bijdragen aan een betere samenleving en doen dat door ons te steunen." ■

Lewis Yablonsky over 'de goede vader'

De hechte band tu

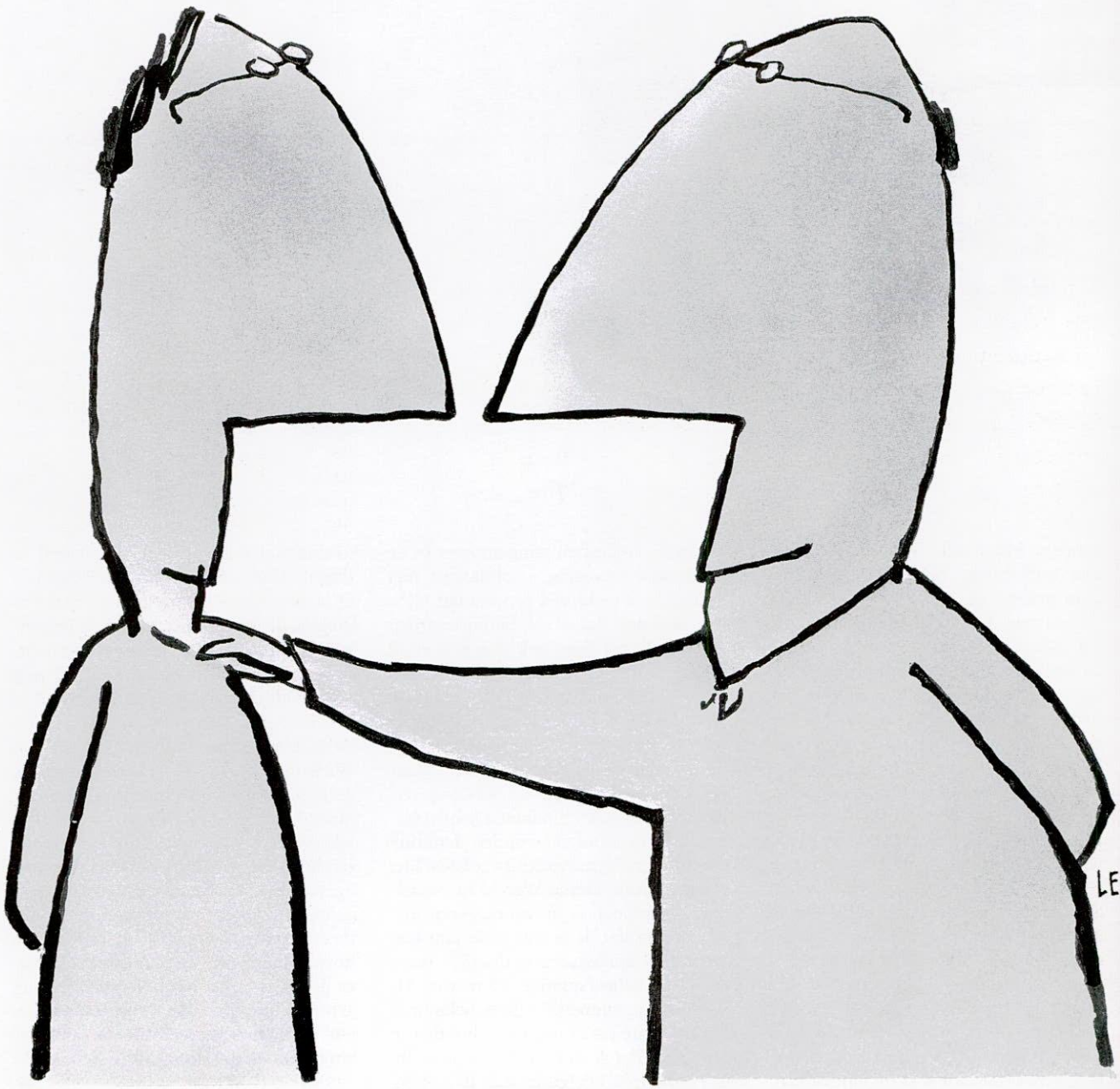

-sen zoon en vader

Er zijn, sinds de tweede feministische golf, hele reeksen boeken verschenen over de moeder-dochterrelatie. Niemand maakte zich druk over de verhouding tussen vader en zoon. Men ging er blijkbaar van uit dat die veel minder complex was. Ten onrechte, blijkt nu. De Amerikaanse hoogleraar sociologie Lewis Yablonsky onderzocht de vele aspecten van de vader-zoonrelatie en legde zijn bevindingen vast in het vlot geschreven boek 'Zonen en Vaders'.
Zij uitgangspunt is de veronderstelling dat vaders juist nu hun rol goed moeten vervullen, nu het leven steeds onoverzichtelijker wordt en allerlei krachten het instituut 'gezin' aanvreten. Een hechte relatie tussen vader en zoon kan dan een bron van wederzijdse stabiliteit en kracht zijn.

DOOR TRUDY KUNZ

Wereldschokkend of radicaal zijn de ideeën van prof. dr Lewis Yablonsky over 'goed vaderschap' niet te noemen, maar sympathiek zijn ze zeker. Bovendien kan het nooit kwaad om de pedagogische en psychologische regels, die iedere weldenkende ouder in wezen wel kent, eens zwart op wit te zien uitgelegd, toegelicht en met praktijkvoorbeelden geïllustreerd.
Het aardige aan 'Zonen en Vaders' is ook dat de auteur - die eerder studies wijdde aan 'Jeugd en misdaad', 'Gekte, drugs en dood', 'Gangsters' en 'De emotionele betekenis van geld' - deze keer een probleem bij de kop pakt waarmee hij in zijn persoonlijk leven, als vader van een weerbarstige jongeling, te maken kreeg. Dat het inmiddels weer helemaal goed zit tussen die twee, moge blijken uit het feit dat de professor zijn zoon meenam naar Amsterdam, toen hij daar in verband met de verschijning van de Nederlandse vertaling een paar dagen te gast was. Een blik op de zoon werd me echter niet gegund: terwijl de vader om half tien, kwiek en gladgeschoren, achter zijn laptop zijn nieuwste ideeën zat uit te werken, sliep zoonlief na een nachtelijke escapade een ongebreideld gat in de dag. De vader leek er (ouder, wijzer, droeviger?) niet mee te zitten.

"Toen mijn zoon een jaar of veertien, vijftien was," herinnert Lewis Yablonsky zich, "kregen we voor het eerst problemen. Hij werd dwars, trok zich niets meer van me aan en begon stiekem hasj te roken. Tijdens zijn kindertijd was ik veel met hem samen geweest, we hadden het toen heel leuk, en ▶

ineens was die speciale band tussen ons weg. Ik kon dat slecht verteren en besloot een therapeut te raadplegen. Maar die kon me niets anders vertellen dan dat dit de 'normale' puberteitsverschijnselen waren en dat ik die maar had te accepteren. Dat lukte me maar half. En omdat ik me niet kon voorstellen dat ik de enige vader was die daar moeite mee had, besloot ik andere vaders naar de ervaringen met hun zoons te vragen. Al gauw begon het onderwerp me ook op het professionele vlak te boeien en zo ben ik op een gegeven moment begonnen systematisch vaders en zoons te interviewen, vijfhonderd in totaal. En of het nu daaraan ligt, of aan het feit dat mijn zoon inmiddels een volwassen man is geworden - op dit moment zijn wij in ieder geval elkaars beste vrienden. Als ik hulp of advies nodig heb, ga ik altijd het eerst naar hem. En ik heb de indruk dat dat omgekeerd ook zo is."

Menselijker

De tip, die Yablonsky iedere vader in spe zou willen meegeven, is: "Voordat een man besluit vader te worden, zou hij moeten nadenken over zijn sterke kanten in alle drie de fasen van het vaderschap. Tijdens fase 1 - als het kind tussen de 0 en 13 jaar is - vereist 'vaderen' voornamelijk het vermogen om liefderijk en meelevend de persoonlijkheidsontwikkeling van een klein kind te stimuleren. Alleen zijn de meeste vaders in die fase jonge mannen die net begonnen zijn de maatschappelijke ladder te beklimmen en hun huwelijk vorm te geven. Ondanks die 'handicap' zouden ze toch een hoge prioriteit moeten geven aan het ontwikkelen van een emotionele relatie met hun zoon. Ze moeten liefst dagelijks een deel van de lichamelijke verzorging op zich nemen, waardoor zich als vanzelf een hechte band zal ontwikkelen. Vaders die hiervoor de tijd nemen en zich niet afsluiten voor hun emoties en hun liefde, worden menselijker - niet alleen tegenover hun zoon en hun vrouw, maar voor hun hele omgeving. Als vaders op deze manier functioneren, is de kans bovendien minder groot dat er in de samenleving stereotiepe mannen- en vrouwenrollen ontstaan."

Maar dat is - althans in Nederland - allang min of meer gemeengoed. Loopt hij niet, inmiddels de zeventig gepasseerd, enigszins achter de feiten aan?

"Nee," zegt hij beslist, "dat denk ik niet. Natuurlijk bespeur ik, ook in Amerika, een tendens bij mannen om aktiever te 'vaderen'. Maar voor zover ik het bij de geïnterviewde vaders en zonen heb kunnen nagaan, is dat een ontwikkeling die zich voornamelijk voordoet in de meer intellectuele, progressieve milieus. Het betreft een kleine bovenlaag, waarbij ik bovendien het sterke vermoeden heb dat het eerder om een soort trend, een tijdelijke mode gaat, dan dat die 'nieuwe vaders' uit een oprechte innerlijke behoefte handelen. Ik ben bang dat de emancipatie van mannen op dat punt niet alleen een elitair, maar vooral ook een voorbijgaand verschijnsel is." Vandaar dat hij nadrukkelijk ook zijn verworven wijsheid over de fases 2 en 3 van het kind kwijt wil.

De eerste fase van het vaderschap: liefderijk en meelevend de persoonlijkheidsontwikkeling stimuleren

Levenslange worsteling

"In fase 2, die de adolescentieperiode beslaat, dient de vader een goed geïnformeerde, gevoelige gezagsdrager te zijn. Hij krijgt dan immers te maken met een van nature opstandige halfvolwassene, die pobeert zich van zijn vader los te maken en op eigen benen te gaan staan. In fase 3, de eigenlijke volwassenheid, wordt van een vader verlangd dat hij met zijn zoon een gelijkwaardige relatie kan aangaan, waarbij van overheersing geen sprake meer is. Van nu af aan moet de vader te raadplegen zijn zonder zijn zoon voortdurend op de vingers te kijken. Wanneer de problemen uit fase 2 niet zijn opgelost, kan het conflict tussen vader en zoon in fase 3 verergeren en uitlopen op een levenslange worsteling die beiden verzwakt en ondermijnt." Hier raakt zijn theorie duidelijk aan het per-

soonlijke. Desgevraagd zegt hij: "Nee, ik was indertijd niet goed in staat mijn met drugs en alcohol experimenterende zoon te begeleiden. Mijn onbegrip kwam ons bijna op een definitieve breuk te staan. Nú weet ik dat het inderdaad om een groeiproces ging dat bij zijn leeftijd hoorde. Maar door mijn verblinding - 'mijn zoon stevent regelrecht op zijn ondergang af' - liet ik het escaleren tot een levensgroot probleem. Ik vergeleek de situatie voortdurend met de 'paradijselijke' jaren van daarvóór, en ontkende daarmee zowel de ontwikkeling van mijn zoon als mijn eigen ontwikkeling als vader. Nu kan ik tegen andere vaders zeggen: 'als je je bewust bent van de gebruikelijke problemen en de uiteenlopende eisen die de steeds veranderende vaderrol aan je stelt, kan je dat geweldig helpen een goede vader te zijn'."

En de moeder, speelt die ook nog een rol?

"Zij begrijpt de fases die vader en zoon doorlopen meestal beter dan zij het zelf begrijpen. Dus als de vader verstandig is, gaat hij bij haar te rade als hij er zelf niet meer uitkomt. Op die manier kan de moeder helpen de harmonie tussen vader en zoon te bevorderen. Met name in de adolescentiefase, de 'gevoelige periode', is de moeder belangrijk vanwege haar rol van bemiddelaar tussen haar man en haar zoon. Zij zal haar man dan vaak aansporen strenger of juist minder hard voor hem te zijn. Die spilfunctie geeft haar veel macht en als ze die goed gebruikt, zullen zij er alle drie van profiteren. Maar ze kan ook misbruik maken van de situatie, bijvoorbeeld als ze een slecht huwelijk heeft. Dan zal ze met de zoon een verbond tegen de vader proberen te sluiten, om via hem lucht te geven aan haar eigen grieven tegen haar man." In die zin is de moeder in het opvoedingsproces ook belangrijk als degene die het beeld van de vader voor de zoon interpreteert en - in positieve of negatieve zin - weerspiegelt. Waar het een zoon betreft, is het echter de vader die, meer dan de moeder, 'boodschappen' uitzendt waarin hij zijn verwachtingen en dromen over de toekomst van de jongen verpakt. Zo'n boodschap kan ertoe leiden dat de zoon zichzelf later als een geslaagd of een mislukt persoon zal beschouwen. De meeste zonen hebben de neiging emotioneel - met rebellie, afwijzing of instemming - te reageren op de opvattingen van hun vader over hun toekomst. Wat betreft zijn eigen vader, was de belangrijkste boodschap die Yablonsky meekreeg: 'Doe je best, Lewie'. En de andere was: 'Als man heb je nu eenmaal een vrouw nodig, maar vrouwen zijn verschrikkelijk. Ze lopen voortdurend te zeuren en ze gaan alleen maar met je naar bed om wat van je gedaan te krijgen. Maar ze koken, houden de hand op de knip en zorgen voor de kinderen. Je kunt niet mèt ze leven, maar je kunt ook niet zonder ze'. "Ziet u het verband met mijn eigen twee mislukte huwelijken?' grapt Yablonsky. "Ik wilde wel anders zijn dan mijn vader, maar vooral zijn boodschap over de afkeer die vrouwen zouden hebben van seks, heeft er bij mij ▶

FOTO: HOLLANDSE HOOGTE

De tweede fase van het vaderschap: een goed geïnformeerde, gevoelige gezagdrager zijn

diep ingehakt. Ik probeerde voortdurend het bewijs van het tegendeel te krijgen, met het gevolg dat ik me jarenlang als een door seks geobsedeerde idioot heb gedragen. Geen wonder dat ik tenslotte, bij wijze van self-fulfilling prophecy, het 'bewijs' van die zogenaamde vrouwelijke afkeer op een presenteerblaadje kreeg aangereikt. Door mijn eigen vrouw, voor wie ik een normaal seksleven totaal onmogelijk had gemaakt."

Terug naar de relatie tussen vader en zoon. Ook die wordt voor een groot gedeelte bepaald door de manier waarop de vader vroeger zelf door zijn vader is behandeld. Anderzijds drukken de sociale situatie van de vader, zijn emotionele leven tijdens zijn verschillende levensfasen, zijn karakter en de invloeden van de gezinssamenstelling een duidelijk stempel.

De derde fase van het vaderschap: het aangaan van een gelijkwaardige relatie zonder overheersing

Alle aandacht

Met deze gegevens als uitgangspunt moet een vader, aldus Lewis Yablonsky, bewust situaties en condities creëren waarin hij alle aandacht aan zijn zoon kan besteden. Een belangrijk punt is daarbij dat de vader - of hij nu toneelschrijver, politicus, zakenman of treinmachinist is - zijn zoon in kontakt brengt met zijn beroepsleven. Ook als de zoon geen plannen heeft hetzelfde beroep als zijn vader te kiezen, kan hij toch zinvolle leerervaringen opdoen als hij zijn vader in diens beroepswereld bezig ziet.

Om dit te illusteren, put Lewis Yablonsky weer uit zijn eigen, bloemrijke verleden: "Mijn vader raakte in een afschuwelijke depressie toen zijn vrachtwagen, waarmee hij in dienst van een wasserij de was rondreed, werd gestolen en een weeklang zoek bleef. Ik kon zijn verdriet niet aanzien en ging op de fiets de hele buurt door, totdat ik de wagen tenslotte vond op een braakliggend terrein. Al het wasgoed was eruit

Belangrijk is dat de vader zijn zoon in contact brengt met zijn beroepsleven

FOTO: HOLLANDSE HOOGTE

gestolen, en mijn vader was de wanhoop nabij. Hoe moest hij dit aan zijn klanten vertellen? Hij besloot tenslotte de schade uit eigen zak aan de mensen te betalen. Omdat ik in die tijd vaak met hem meereed, was ik getuige van zijn opluchting toen zijn klanten dankbaar reageerden en zeiden dat hij maar weer gauw aan het werk moest gaan. Ik was in die tijd een jaar of twaalf, en het werd me in één klap duidelijk dat ik nooit wilde meemaken wat hij had moeten doorstaan." Later zou hem, mede door dit incident, nog iets anders duidelijk worden: "Het werk van mijn vader, met alle frustraties vandien, had een grote invloed op zijn stijl van vaderschap. Zijn beroep maakte een vreugdeloos mens van hem. Zijn werk was geestdodend en zo werd hij een saaie man en een saaie vader. Zijn vertwijfeling wanneer het met zijn werk mis dreigde te gaan, riep bij mij een blijvende angst op. Tot op de dag van vandaag ben ik bang dat één kleine tegenvaller me werkloos kan maken, ook al weet ik rationeel dat dat niet zo gauw zal gebeuren. Kortom, ik zag mijn vader als een negatief rolmodel, vooral vanwege zijn moeilijke beroep."

Samen ondernemen

Om de vader ook van een andere kant te leren kennen, is het daarom des te belangrijker dat de zoon hem geregeld in zijn vrije tijd meemaakt - los van de spanningen en de stress die zijn maatschappelijke positie met zich meebrengt. Samen vissen, fietsen, voetballen, door de stad kuieren - het maakt niet uit wát, als vader en zoon maar geregeld samen iets ondernemen. Juist omdat mannen zo vaak gericht zijn op aktie, is een gedeelde sport of hobby het middel bij uitstek om de band tussen vader en zoon te verstevigen. Dat geldt misschien nog wel meer voor gescheiden mannen. Lewis Yablonsky: "Gescheiden vaders zouden, ondanks hun vaak moeilijke situatie, extra hun best moeten doen om langere periodes met hun zoon samen door te brengen. Een paar weken samen op vakantie doet wonderen voor het welzijn van de zoon. Zo is ook de band met mijn eigen zoon, nadat ik van zijn moeder gescheiden was, gaandeweg beter en hechter geworden.

Voor meer dan 90% van de geïnterviewde mannen, geldt dat ze hun mooiste en kostbaarste ervaringen met hun vader hadden op de momenten dat ze met hem samen waren. Zonen ervoeren het als uitgesproken negatief wanneer anderen zich in dat samenzijn mengden. Vrijwel alle zonen kennen een diepgaande hunkering naar een vader die je voor jezelf hebt en die alle tijd en aandacht voor je heeft."

Lezersactie: gratis boek Zonen en Vaders

De redactie van de Humanist heeft tien exemplaren van het boek 'Zonen en Vaders' van Lewis Yablonsky gereserveerd voor lezers. Als u kans wilt maken op een gratis exemplaar van dit boek (winkelwaarde f 45,-), stuur dan voor 18 oktober een kaartje met uw naam en adres naar de redactie (Postbus 114, 3500 AC Utrecht).

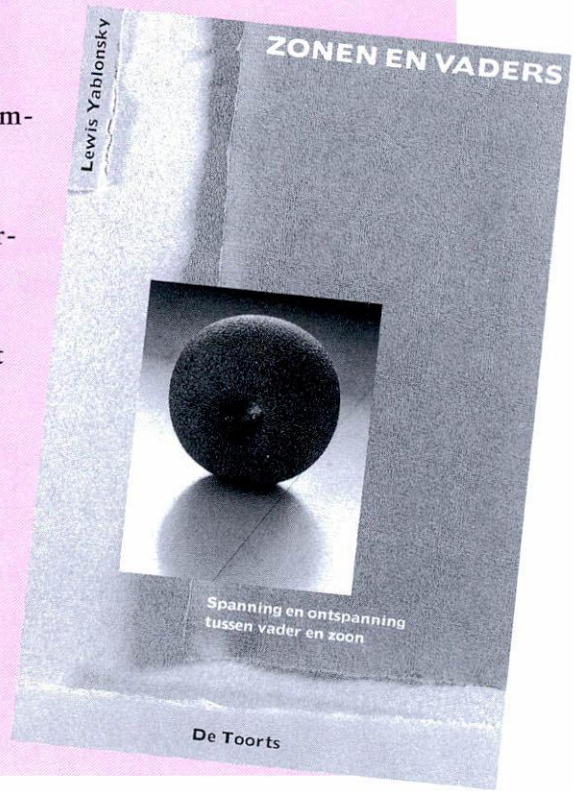

Om de vader ook van een andere kant te leren kennen, is het van belang dat de zoon hem geregeld in zijn vrije tijd meemaakt

Verder ingaand op het probleem van gescheiden vaders, voegt hij er nog aan toe: "De gescheiden vader moet enorme obstakels overwinnen als hij een goede, effectieve vader wil zijn - vooral tijdens fase 1 en 2. Veel gescheiden ouders lossen het probleem op door hun kind tijdens fase 1 bij de ene en tijdens fase 2 bij de andere ouder te laten wonen. Een andere, pragmatische oplossing die ik zelf zou aanbevelen - hoewel die ook problemen kan geven - is: laat het kind tijdens fase II, de adolescentiefase, wonen bij de ouder van hetzelfde geslacht. Als het om een vader en een zoon gaat, is het van vitaal belang dat de zoon in zijn puberteitsjaren bij zijn vader woont. Juist dan heeft hij een man nodig die van hem houdt, die hem leiding geeft en die hem kan dienen als rolmodel. Ik geef toe: de zoon mist veel als zijn vader gedurende zijn kinderjaren afwezig is, maar als er een keus moet worden gemaakt, geloof ik oprecht dat hij tijdens zijn adolescentie beter bij zijn vader kan wonen."

Mits het een vader is die uw principes huldigt.

Hij glimlacht als een vermoeide, tot inkeer gekomen cowboy en zegt, met een priemende wijsvinger in mijn richting: *"Right, lady! That's the question."* ■

'Zonen en Vaders' verscheen bij uitgeverij 'De Toorts' in Haarlem. ISBN 9060207076, prijs *f* 45,-.

Onlangs verscheen ook 'Nooit genoeg', een boek van Ingeborg van Teeseling. Hierin vele interviews met bekende en onbekende mensen over hun vaders. Uitgeverij Atlas (Amsterdam).

Het lichaam is geen machine

Ruth van der Bent (41) gebruikt drugs en is seropositief. Jarenlang was ze vooral moe, voelde ze zich 24 uur per dag geleefd. Nu heeft ze haar leven en haar drugsgebruik meer in de hand. Een beeld van een leven dat is getekend door liefde, ziekte en de dood.

DOOR PAULINE DE BOK

"Ik heb een groep mensen om me heen, die kennen elkaar al tien, vijftien jaar. Cathy, mijn beste vriendin, ken ik acht jaar. Ik kan haar blind vertrouwen en dat is bijzonder in de scene. Zo'n drie jaar jaar geleden ben ik bij een vriend ingetrokken omdat ik ziek was. Maar het is hier zo klein, ik zou liever op mezelf wonen.
Methadon koop ik alleen als ik me heel beroerd voel en een afkeer heb van heroïne. Coke gebruik ik gelukkig niet meer, alleen heroïne. Doorgaans zet ik een shot per dag, de rest chinees ik. Ik merk dat meer shotten slecht voor me is, dan raak ik ontregeld. Mijn lichaam kan die troep niet meer zo snel verwerken. Vroeger, toen ik begin twintig was, hoorde ik wel eens dat oudere gebruikers last kregen van hun aders, van abcessen. Ik begreep daar niets van, ik zag mijn lichaam als een machine.

Ik ben een paar jaar heel moe geweest, de laatste tijd valt het wel mee, maar mijn algehele conditie is minder geworden. Dat ik niet zo moe meer ben, komt misschien omdat ik meer controle krijg over mijn eigen leven, hoe ouder ik word hoe beter het lukt. Vroeger werd ik geleefd door de mensen om me heen, 24 uur per dag.

Mijn ouders zijn Nederlands, maar ik ben opgegroeid in de VS. Als kind ging ik met mijn moeder en broertje om het jaar logeren bij mijn grootouders in Groningen. Mijn vader was schizofreen en op mijn elfde ontmoette mijn moeder de man met wie ze later zou trouwen. Ik reageerde zoals een kind van die leeftijd doet. Ik haatte iedereen, hield heel veel van mijn vader en schopte tegen alles aan. Zo rolde ik op mijn dertiende in het druggebruik, dat was het interessantste wat ik kon bedenken. Ik werd heel berucht omdat ik zo jong was. Toen mijn ouders erachter kwamen, hebben ze me een jaar naar Groningen gestuurd. Ik wilde niet meer naar de VS, maar mijn moeder haalde me terug.
Om een vriend te helpen die een grote schuld bij zijn dealer had, verkocht ik drie ons van zijn pervitine. Aan undercovers bleek later. De FBI arresteerde me, met scherpschutters en al. Ik heb achttien maanden in een kliniek gezeten. Met mijn eerste vriend heb ik daarna op een boerderij gewoond met veel land en dieren. Dat was de gelukkigste tijd van mijn leven, ik gebruikte niets. Tot mijn vriend verongelukte met de motor. Vlak daarvoor was mijn vader doodgegaan. Er knapte iets in me en ik begon weer te gebruiken.

Ik heb de dood niet op afstand gehouden. Ik heb hem al zo vaak van nabij meegemaakt.

Ruth (onder) en Cathy

In 1981 ben ik definitief naar Nederland gegaan. Mijn grootvader had longkanker en ik heb hem de maand voor zijn dood verzorgd. In Amsterdam werd ik verliefd op een restaurateur. Samen hebben we een collectief restauratieatelier opgericht. Ik gebruikte weer, maar niemand wist ervan, hij ook niet. Uiteindelijk is het uitgekomen. In 24 uur is alles ontploft: ik was mijn woning kwijt, mijn werk, mijn vriend.

Driekwart jaar later heb ik Rogier ontmoet. In 1988 lieten we ons testen omdat we op reis zouden gaan. Eigenlijk dacht ik helemaal niet dat ik seropositief was. Rogier ging de uitslag alleen halen want ik voelde me niet lekker. Hij kwam terug en zei plompverloren: 'We zijn seropositief.' Ik zie mezelf nog op de rand van het bed zitten, verbijsterd. En Rogier was al weer weg om het zijn moeder te vertellen. Het was eigenlijk heel gemeen, niets voor hem, ik denk dat hij in een shock was.

De huisarts zei dat ik me voorlopig geen zorgen hoefde te maken, alles was in orde. Maar Rogier bleek ook nog lymfklierkanker te hebben. Hij had nog hooguit twee maanden te leven. Vanaf dat moment ben ik alleen met hem bezig geweest.

Ik weet niet wanneer we besmet zijn geraakt. Vroeger deelden Rogier en ik gewoon spuiten, want we dachten: als jij het hebt, zal ik het ook wel hebben.

Met anderen was ik al wel voorzichtig. Een aantal keren hebben mensen Rogier een shot aangeboden, met een verdachte naald. Ik zei: 'Doe het niet, alsjeblieft, je laat ook mij gevaar lopen.' Hij nam grotere risico's dan ik en ik hield van hem en probeerde er maar niet te veel over te denken.

Ik wilde tot het einde voor hem zorgen, maar zijn familie stond het niet toe. Hij verhuisde naar zijn moeder, ze kocht dope voor hem, maar niet voor mij. Zijn broer zei tegen mij: 'Zorg voor jezelf, je kunt niet op ons rekenen. Wij kotsen op je.' Ik begon ook echt te geloven dat ik kots was. Ik dacht: ik houd van Rogier, maar ik ben niks, dus heeft mijn liefde ook geen waarde. Ik heb mezelf gehaat omdat ik niet sterk genoeg was om te zeggen: oké, dan maar geen dope, maar ik blijf bij Rogier. Gelukkig was ik de laatste nacht wel bij hem. Hij was in coma en zijn moeder zei: 'Het heeft geen zin, hij weet niet meer wie je bent.' Maar af en toe kwam hij bij, hij herkende me en hield heel stevig mijn hand vast. De verpleegster zei dat hij de dagen ervoor

zo verward was geweest. Hij was heel rustig toen ik er was. Eigenlijk hadden we altijd het idee dat we samen zouden sterven. Ik hoopte het zelfs want dan zouden we samen blijven.
En toen was hij dood, het is zo vreemd, je man is dood, je denkt dat vrienden je komen opzoeken, en er komt bijna niemand, een half jaar lang. Mensen zijn zo bang voor de dood. Ook al gaan er in de scene veel mensen dood, gebruikers maken het niet echt mee, niet van dichtbij, ze weten afstand te houden. Pas als iemand dood is zeggen ze: 'Was ik er maar eerder langsgegaan.' Gebruikers zijn gewend geraakt om zich afstandelijk te gedragen, ze staan al zo lang overal in hun eentje voor.
In de scene gaat ziek zijn en doodgaan heel anders toe dan in de homowereld, daar is het veel closer, meer samen met vrienden, het is een wereld van verschil. Misschien verdooft de dope, maar het kan nooit elk gevoel uitsluiten. Bij mij lukt het zelfs totaal niet. Ik denk dat coke gevoelens meer verdooft dan heroïne, al denken veel mensen dat het andersom is. Maar door coke raken mensen helemaal vervreemd van zichzelf.
Ik heb de dood niet op afstand gehouden. Ik heb hem al zo vaak van nabij meegemaakt. Anderhalf jaar geleden is weer een goede vriend van me gestorven. Ik had hem beloofd dat hij niet alleen zou zijn, samen met zijn zus heb ik hem verzorgd tot het einde.

Toen Rogier overleden was, raakte ik in een shock. Mijn uitkering werd stopgezet, ik moest uit de woning, ik had honger. En toch kreeg ik het niet voor elkaar om naar de sociale dienst te gaan. Toen ik het na maanden kon opbrengen, was het zo geregeld. Ik zie er altijd vreselijk tegenop als ik met instanties te maken krijg. Met de drugshulpverlening heb ik nooit veel opgehad. Hoe zouden hulpverleners me kunnen helpen? Gewoon door met me te praten elke week? Het zijn geen therapeuten en de problemen zijn te ingewikkeld. De meeste hulp van de drugshulpverlening heeft te maken met financieel beheer. Maar ik blijf liever zelf in control.
Ik heb nu negen jaar dezelfde huisarts, soms ging het heel moeizaam, dan kreeg ik geen echt contact met hem. Nu kennen we elkaar eindelijk een stuk beter en is het contact goed. Gebruikers hebben het moeilijker bij artsen, en vrouwen al helemaal. Voor artsen is het feit dat een vrouw verslaafd is, al een bevestiging dat ze een neuroot is.
Ik had wel een goeie fysiotherapeut, daar ging ik heen voor mijn ischias. Zij was een van de eersten die luisterde en normaal tegen me deed. Maar op een gegeven moment ben ik niet meer gegaan, omdat ik zo'n vreselijk uitslag op mijn been had. Ze wist dat ik seropositief ben en ze moest me de hele tijd aanraken om mijn benen en armen te bewegen, dat vond ik zo naar. Al zou ze er waarschijnlijk niets van zeggen.

Eerst dacht ik bij elk hoestje, elk kwaaltje: nu begint het, nu word ik ziek

Ik heb een hele tijd niet aan mijn eigen seropositiviteit gedacht. Dat kwam pas maanden na Rogiers dood. Eerst dacht ik bij elk hoestje, elk kwaaltje: nu begint het, nu word ik ziek. Na een jaar werd dat minder, ik schrok alleen nog van iets ernstigs. Intussen ben ik al zo lang seropositief dat ik weer bang word. Ook bij kleine dingen, denk ik: o jee, dit is het begin. Of eigenlijk heb ik sinds anderhalf jaar het gevoel dat het al begonnen is. Ik heb vaak longontsteking en andere infecties. Op het moment zijn mijn benen zo gezwollen dat ik niet kan lopen. Het is moeilijk om realistisch en objectief te blijven over je fysieke toestand. Om ervoor te zorgen dat je angsten niet met je weg lopen, maar ook niet je kop in het zand te steken. Sommige mensen denken: als ik er niet over nadenk, als ik het uit mijn hoofd verban, dan komt het ook niet. Of nog sterker: als ik er wel over denk, dan veroorzaak ik zelf dat ik ziek word. Waarschijnlijk kunnen die mensen maar op één manier doorgaan met hun leven: alsof ze niet ouder worden, alsof ze niet seropositief zijn, doorhalen, slecht eten.
Een heel groot probleem onder gebruikers, en zo mogelijk nog meer als je seropositief bent, is dat je zo geïsoleerd raakt. Het gaat zo geleidelijk, je hebt het amper in de gaten. En dan plotseling merk je dat óók jij niet meer meegaat naar feestjes, omdat je niet meer weet hoe je je moet gedragen. Ik probeer mezelf te dwingen om toch te gaan, om contacten te houden, en meestal valt het mee. Ik heb geluk dat ik nog de kans krijg dàt ik mezelf moet dwingen om iets te doen. Vaak leven gebruikers zo geïsoleerd dat ze nooit meer ergens worden gevraagd.
Ik vraag me vaak af of mijn seropositiviteit mijn leven heeft veranderd. Ik zie hoe mensen er door veranderen. In positieve zin. Ze worden bewuster en gevoeliger voor anderen om zich heen. Ze worden ronduit betere mensen. Dat geldt voor mij misschien ook wel."

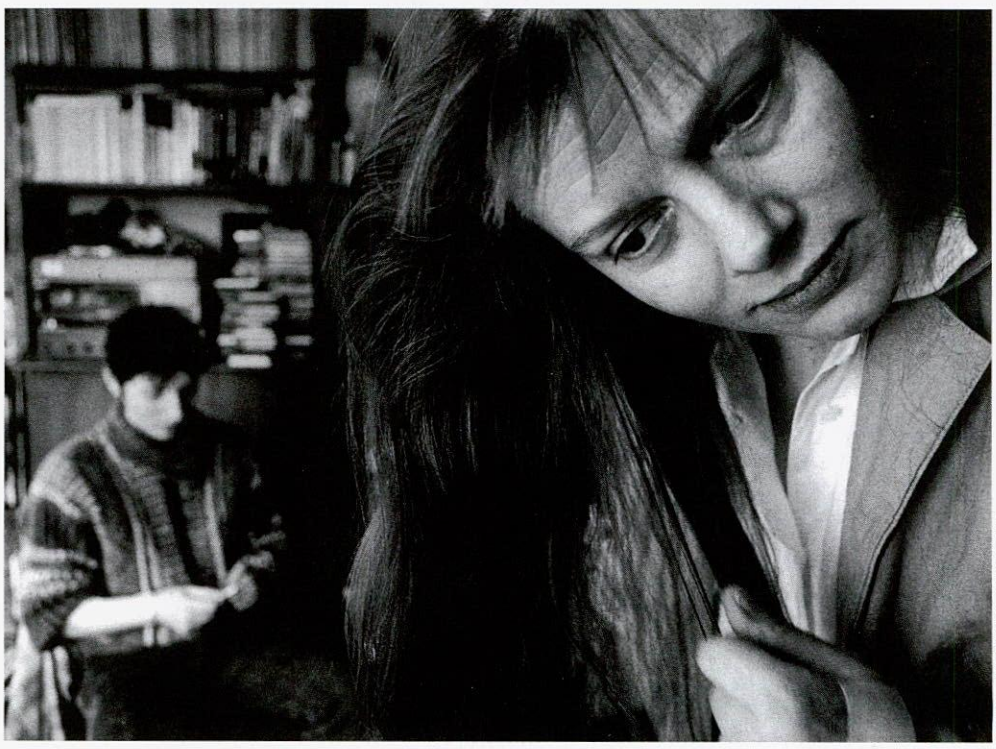

FOTO: PETTERIK WIGGERS

Dit is de geactualiseerde versie van het portret van Ruth dat verscheen in het boekje 'Seropositief verder — Ervaringen van druggebruikers, tips en adressen', Mainline, gezondheids- en preventiewerk druggebruikers, Amsterdam, 1995

Robert-Fleury Stichting

Veursestraatweg 185,
2264 EG Leidschendam,
tel. 070 - 444 10 00

De Robert-Fleury Stichting is een Algemeen Psychiatrisch Ziekenhuis. Tot de verantwoordelijkheidsgebieden behoren de Haagse Randgemeenten en Zoetermeer alsmede de regio Midden Holland. De hoofdlocaties van de Robert-Fleury Stichting zijn gevestigd in Leidschendam en Wassenaar. De stichting heeft voorts een Algemeen Psychiatrische Voorziening in Gouda, een Centrum voor Psychiatrische Deeltijdbehandeling te Zoetermeer en Leidschendam en poliklinieken in Leidschendam, Wassenaar, Voorburg en Zoetermeer.
De Stichting beschikt thans over ongeveer 700 behandelplaatsen.

De Robert-Fleury Stichting heeft haar behandelbeleid gebaseerd op Zorgvernieuwing voor alle doelgroepen van het ziekenhuis. Dit houdt in continuïteit van zorg, extramuralisatie en maatschappelijke integratie door middel van scheiding van behandeling en bed. In 1994 zijn er enkele proefprojecten gestart waarin met de nieuwe werkwijze wordt geoefend. Het ligt in de bedoeling om deze werkwijze verder te ontwikkelen en te implementeren op alle locaties van het ziekenhuis. De stichting heeft een algemeen christelijke grondslag.

Bij de dienst Geestelijke Verzorging werken momenteel vier medewerkers, te weten één predikant, één R.K.priester, één humanistisch raadsvrouw en een secretaresse. Er is gekozen voor een pluriform aanbod van geestelijke verzorging.

Wegens vertrek van de humanistisch raadsvrouw ontstaat derhalve per 1 december 1996 een plaatsingsmogelijkheid voor een

humanistisch geestelijk raadsman/-vrouw

(voor 16 uur per week)

De voornaamste taken zijn o.a.:

- Het verlenen van geestelijke verzorging aan (groepen) patiënten en hun relaties gericht op de maatschappelijke integratie van de patiënt en het, door consultatie, bieden van ondersteuning/ begeleiding aan de eigen omgeving van de patiënt;
- het leveren van een bijdrage aan kwaliteitsbeleid betreffende levensbeschouwelijke en ethische zaken en het creëren van een sfeer waarin deze zaken in de dagelijkse omgang met patiënten tot hun recht kunnen komen;
- het deelnemen aan verschillende overlegorganen.

Functie-eisen:

- Een afgeronde opleiding aan het Humanistisch Opleidingsinstituut of aan de Universiteit voor de Humanistiek;
- bereidheid tot samenwerking met de geestelijk verzorgers van roomskatholieke en protestantschristelijke signatuur en met andere disciplines werkzaam in de behandelteams;
- ervaring met de geestelijke verzorging binnen de psychiatrie vormt een pré;
- inhoudelijke benoeming tot humanistisch geestelijk raadsman/-vrouw door het Humanistisch Verbond.

Arbeidsvoorwaarden:

- Het salaris bedraagt afhankelijk van de ervaring minimaal *f* 1.948,80 en maximaal *f* 3.068,40 bruto per maand gebaseerd op een 40% dienstverband (F.W.G. 65);
- arbeidsvoorwaarden en rechtspositie conform de C.A.O.-ziekenhuiswezen;
- werktijden in onderling overleg te bepalen.

Inlichtingen over de functie worden u gaarne verstrekt door de heer J. de Rooij, R.K.geestelijk verzorger (070 - 444 10 00, toestel 1051, tussen 08.30 - 12.30 uur).

Schriftelijke sollicitaties, voorzien van een C.V. kunt u, binnen 2 weken na verschijning van dit blad, richten aan de Robert-Fleury Stichting, afdeling Personeelszaken, t.a.v. de heer L. Seegers, personeelsconsulent, postbus 422, 2260 AK Leidschendam.

HOM actief bij 'verdwijningen'

Zoeken naar verdwenen dierbaren

"Alle ijzeren garanties voor mensenrechten zijn van generlei waarde meer als je mensen buiten bereik van de wet brengt," zegt Toine van Dongen. Daarom komt het een dictoriale regering ook goed uit als tegenstanders 'verdwijnen'. Het Humanistisch Overleg Mensenrechten zet zich in om vermisten terug te vinden.

DOOR DAAN BRONKHORST

Een paar jaar geleden 'verdween' de echtgenoot van Aileen Bacalso, op de Filippijnen. Cynisch genoeg was dat geen opmerkelijk feit. Gedurende het presidentschap van Cory Aquino waren al honderden mensen verdwenen. De meesten om nooit meer terug te keren. Ze werden ontvoerd door militairen of doodseskaders, naar afgelegen plekken en 'bewaarplaatsen' gebracht, gemarteld, vermoord en op een geheime plek begraven. Wat opmerkelijk was in de zaak van Aileen's man was dat hij terugkeerde, levend en wel. Gelukkig toeval? Het was zeker ook te danken aan het snelle en doortastende optreden van zijn vrouw. Zij had binnen enkele dagen achterhaald wie haar man hadden ontvoerd. Door de getuigenis van een andere gevangene die kort daarop werd vrijgelaten kwam ze achter zijn verblijfplaats. Door naar haar man te vragen waar ze maar kon, en met behulp van wat internationale druk, leidde althans deze 'verdwijning' niet tot een fatale afloop.

Aileen werd daarmee, zonder dat ze daarom had gevraagd, één van de vele duizenden die in het jargon van de mensenrechtenbeweging inmiddels kortweg worden aangeduid als 'de familieleden'. Ze had illustere voorgangers. De Dwaze Moeders in Argentinië gingen al eind jaren zeventig met ongelooflijke moed de straat op om openlijk opheldering te eisen over hun kinderen. Maar in de Filippijnen bestond zo'n comité van familieleden nog niet. Aileen en zeven andere familieleden richtten er daarom zelf een op.

Veel contacten

Maar wat kon zo'n comité doen? De Filippijnse oprichtsters hadden wel eens gehoord van de Dwaze Moeders. Ze wisten dat er ook in andere landen, zoals Chili en Guatemala, soortgelijke initiatieven waren genomen. Veel meer konden ze echter niet achterhalen. De Filippijnen zijn ver van de rest van de wereld, de deelneemsters hadden geen geld om te reizen, en niemand leek informatie over dit soort comités te hebben. In 1993 sprak Aileen in Wenen, tijdens de VN-Wereldconferentie Mensenrechten met medewerkers van Amnesty International en andere organisaties voor mensenrechten. Dat leidde tot de oprichting van een nieuw centrum onder auspiciën van het Humanistisch Overleg Mensenrechten (HOM), met steun van Amnesty International en een oecumenische organisatie. Het HOM doopte het centrum *Linking Solidarity*. Henriëtte Stratmann werd de coördinator van het centrum.

Linking Solidarity heeft inmiddels al heel wat gedaan dat haar naam rechtvaardigt. Er is een omvangrijk bestand van informatie samengesteld. In een paar landen, zoals Zuid-Afrika en Liberia, bood het centrum hulp bij het oprichten van zo'n comité. Verder is er veel energie gestoken in het leggen van contacten tussen de comités en Nederlandse organisaties, bijvoorbeeld met het oog op informatie-uitwisseling of financiële ondersteuning van de comités.

Op 30 mei belegde het centrum in de Eggertzaal van de Nieuwe Kerk in Amsterdam een bijeenkomst om zichzelf en de mensen voor wie het centrum werkt, te presenteren. Vijf comités waren er vertegenwoordigd: uit Kroatië, Argentinië, Zuid-Afrika, Marokko en de Filippijnen. Martha Meijer, directeur van het HOM, gaf een korte beschouwing over het fenomeen van 'verdwijningen'. "Het woord verdwijning is misleidend. De mensen zijn niet zomaar spoorloos, want het is bekend waar ze zijn - bij de daders. Misschien kunnen we beter spreken van gijzeling. Door het laten verdwijnen van mensen proberen machthebbers de samenleving te intimideren." Vaak wordt haar gevraagd hoe de betrokkenen met die verschrikkelijke onzekerheid moeten overleven. "Een slachtoffer van een ontvoering in Ierland zei daarover: Overleven is verplicht. Toen dat werd

Opgraving massagraf vermisten in Bosnië

IJzeren garanties voor mensenrechten hebben geen waarde als je mensen buiten het bereik van de wet brengt.

vertaald voor de Nederlandse televisie was daarvan gemaakt: overleven is instinctief. Dat is natuurlijk niet hetzelfde. Maar het geeft wel aan hoe dun de grens is tussen noodzaak en vanzelfsprekendheid. Familieleden voelen eenvoudig geen andere keus dan door te gaan met hun zoektocht en met hun strijd."

Non-person

Op de bijeenkomst was ook een Nederlander uitgenodigd die een bijzondere rol heeft gespeeld in het wereldwijd aanhangig maken van verdwijningen. Toine van Dongen, diplomaat van het ministerie van Buitenlandse Zaken, was jarenlang lid van de VN-Werkgroep Gedwongen en Onvrijwillige Verdwijningen. Deze commissie werd ingesteld in 1980 en was toen een van de eerste VN-organen die individuele zaken in onderzoek nam en actie voerde. Tientallen regeringen zijn aangeschreven om opheldering te geven, en waar mogelijk bracht men bezoeken aan deze landen.

Toine van Dongen erkent dat hij in de tien jaar dat hij van de werkgroep lid was, nogal cynisch is geworden. "Verdwijningen komen de regeringen goed uit. Alle ijzeren garanties voor mensenrechten in de nationale wetgeving zijn van generlei waarde meer als je mensen buiten het bereik van de wet brengt. De verdwenen persoon wordt een *non-person*. En juist die regeringen moeten we ertoe brengen met een werkgroep samen te werken." Maar de groep heeft z'n acties steeds effectiever gemaakt. "We hebben bijvoorbeeld een geoliede samenwerking opgezet met andere VN-rapporteurs, zodat we elkaar over en weer informatie toespelen. We hebben programma's ontwikkeld voor afzonderlijke situaties, zoals in voormalig Joegoslavië. Daar is nu een lid van de werkgroep intensief betrokken bij de opgravingen van massagraven en het identificeren van slachtoffers. En we gingen op missie, ikzelf onder meer naar Sri Lanka en Peru. Het feit dat regeringen daar met je willen spreken, is een indicatie dat de werkgroep serieus wordt genomen. Het overgrote deel van de zaken hebben we niet tot klaarheid kunnen brengen. Maar in bepaalde landen hebben we een zeker succes geboekt. In de Filippijnen bijvoorbeeld zijn enkele verdwijningszaken na jaren opgehelderd. De regering heeft er maatregelen afgekondigd, onder meer compensatie voor familieleden. En het aantal verdwijningen is daar sterk afgenomen."

Niet meer doodzwijgen

De vijf familieleden presenteerden op de bijeenkomst ieder een korte samenvatting van hun werk, en gaven aan waaraan zij het meest behoefte hadden. In Zuid-Afrika steunt het comité *Khulumani Support Group*, nog geen jaar geleden opgericht, getuigen die nu door de officiële Commissie van de Waarheid gehoord worden. In Argentinië spant de groep *Hijos* zich in om kinderen van verdwenen ouders te verenigen met hun familieleden. Verscheidene kinderen zijn destijds onder valse naam door gezinnen van militairen geadopteerd. *Hijos* maakt deel uit van een coalitie van organisaties die blijven aandringen op berechting van de daders. In de Filippijnen is het comité inmiddels gegroeid tot vijfhonderd leden. Ze dwingen forensisch onderzoek af, doen naspeuringen in officiële dossiers, richten gedenkstenen op, en zoeken de publiciteit met middelen als straattoneel en manifestaties. In Marokko hebben de comités van familieleden eraan bijgedragen dat regering en media de verdwijning niet meer kunnen doodzwijgen. En in Kroatië werkt het comité *Fenix of Croatia* zo veel mogelijk samen met de VN.

Henriëtte Stratmann van *Linking Solidarity* kondigde op deze dag een nieuw initiatief aan. Het centrum is bezig met het ontwikkelen van een soort handboek voor comités van familieleden. Die informatie zal, voortdurend bijgewerkt, ook worden verspreid via Internet. Er komen praktische zaken aan de orde, maar ook bijvoorbeeld een overzicht van alle internationaalrechtelijke regelingen en instanties.

In één opzicht heeft dit HOM-project zijn nut al bewezen. Bij de oprichting van het centrum was hooguit een dozijn comités van familieleden met naam en toenaam bekend. Nu zijn er contacten met tientallen organisaties in bijna evenzoveel landen. ■

Wilt u meer weten over dit project van het Humanistisch Overleg Mensenrechten? U kunt daarvoor bellen met het HOM: 030-2392134.

Rekenschap over psychiatrie

De laatste decennia is het beeld van de psychiatrie en psychiatrische patiënten, erg veranderd. Het begint door te dringen dat het 'medische' model waarin een psychiatrische aandoening als een ziekte wordt beschouwd waarvan men kan genezen, vaak onbruikbaar is (bijvoorbeeld als het gaat om schizofrenie). Het 'invaliditeitsmodel' - de gedachte dat een psychiatrische aandoening iets is waarmee je moet leren leven - wint daardoor terrein. Langdurige psychiatrische opnames worden zoveel mogelijk beperkt en meer en meer wordt gekozen voor projecten voor dagbesteding en vrijwilligersprojecten. Ook de invoering van de Wet Bijzondere Opnemingen in Psychiatrische Ziekenhuizen (BOPZ) en de toenemende decentralisatie van psychiatrische instellingen hebben tot doel de opnameduur te beperken en psychiatrische patiënten te integreren in de 'normale' maatschappij. Het recht op zelfbeschikking van de psychiatrische patiënt lijkt het daarmee gewonnen te hebben van het ouderwetse principe van 'eigen bestwil'.

In het septembernummer van Rekenschap wordt aandacht besteed aan het zelfbeschikkingsrecht en de maatschappelijke positie van chronisch psychiatrische patiënten.
Eerst schetst Paul Schnabel, decaan van de Netherlands School of Public Health, de veranderingen in het volksgezondheidsbeleid ten aanzien van chronisch psychiatrische patiënten. Hoewel er volgens hem veel ten goede is gekeerd, staan patiënten 'nog steeds altijd en overal als laatste in de rij'.
Om dat te kunnen verhelpen moet er volgens Harry Kunneman, hoogleraar aan de Universiteit voor Humanistiek, een transformatie van de geestelijke gezondheidszorg plaats vinden: niet de geestelijke gezondheid van patiënten moet centraal staan, maar hun eigenwaarde. Daarvoor probeert Kunneman tot een andere visie op 'gekte' te komen.
Martine Davidian-van Buytene is een soortgelijke mening toegedaan. Zij wordt als humanistisch raadsvrouw in de psychiatrie regelmatig geconfronteerd met het verlangen van patiënten iets te betekenen in de samenleving. Helaas is de samenleving daar maar zelden op ingesteld.
Ter afsluiting van het themagedeelte schetst Ad Goethals enkele persoonlijke ervaringen met de geestelijke gezondheidszorg. Het gebeurt nog regelmatig dat psychiatrische patiënten zonder enige vorm van nazorg ontslagen worden uit een inrichting. Ook hij komt tot de conclusie dat psychiatrische patiënten vrijwel uitgesloten zijn van de 'normale' samenleving.

De overige artikelen in Rekenschap gaan ditmaal over tolerantie (door Rob Tielman en Govert den Hartogh), over de schrijfster Rascha Peper, winnares van de Multatuliprijs van de stad Amsterdam (door Roelie Koning), over het onderscheid tussen impliciet en expliciet humanisme (door John Luteijs en Gerard Telkamp) en over het recente boek van Harry Kunneman (door Joep Dohmen).

U kunt dit nummer van Rekenschap bestellen door f 17,50 over te maken op giro 582293 t.n.v. stichting Socrates te Utrecht, onder vermelding van 'Rekenschap september 1996'. Een jaarabonnement (vier nummers) kost f 55,- (voor niet-leden HV f 60,-, studenten f 50,-) en kan worden opgevraagd door te schrijven naar: Humanistisch Verbond, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht (postzegel niet nodig). Bellen kan ook: tel. 030-2392100.

Vernieuwde HOM-Nieuwsbrief

Eind juni verscheen het eerste nummer van de vernieuwde HOM-Nieuwsbrief. Daarin aandacht voor de betrokkendheid van het Humanistisch Overleg Mensenrechten en het Humanistisch Instituut voor Ontwikkelingssamenwerking (Hivos) bij de Liga voor de Mensenrechten in Kosovo. Ook een artikel over de internationale conferentie 'War and Peace: for men only?'. En in een column verwoordt de schrijfster Taslima Nasrin uit Bangladesh haar situatie als banneling.
U kunt een gratis proefnummer van de HOM-Nieuwsbrief ontvangen of gelijk voor f 25,- per jaar abonnee worden van de vier keer per jaar verschijnende nieuwsbrief. Tel. 030-2392134.

Annemarie Mol bijzonder hoogleraar Socrates

Met ingang van 15 augustus heeft de humanistische stichting Socrates Annemarie Mol benoemd tot bijzonder hoogleraar bij de Universiteit Twente, met als leeropdracht 'Politieke filosofie, in het bijzonder de humanistische bezinning op politiek-maatschappelijke vraagstukken als gevolg van de invloed van techniek en technologie op de samenleving'. Deze bijzondere leerstoel is gesitueerd in de Faculteit der Wijsbegeerte en Maatschappijwetenschappen.

Annemarie Mol is in 1958 geboren te Schaesberg. Van 1976 tot 1982 studeerde ze geneeskunde (vrije studierichting) en filosofie aan de Universiteit Utrecht. In 1982/83 studeerde ze filosofie en antropologie in Parijs. In 1989 promoveerde Annemarie Mol aan de Rijksuniversiteit Groningen in de wijsbegeerte.
In haar publicaties probeert Annemarie Mol gestalte te geven aan wat Lolle Nauta 'empirische filosofie' heeft genoemd. Ze bespreekt filosofische vragen - wat is ziekte?, wat is sekse?, wat is techniek?, wat is waarheid?, wat is ruimte? - aan de hand van empirisch onderzoek naar praktijken, waarin aan die termen betekenis wordt gegeven.

Als bijzonder hoogleraar vanwege de humanistische stichting Socrates bij de Universiteit Twente zal Annemarie Mol onderwijs geven en onderzoek doen en entameren. Haar onderwerpen zijn de normatieve en de politieke dimensie van technieken en de vraag wat het voor de politieke theorie betekent dat mensen niet alleen met andere mensen, maar ook met dingen samenleven. Uitgangspunt vormt de uitdaging die de nieuwe banden tussen hedendaagse mensen en hedendaagse technieken stellen aan het humanisme. (Voor meer informatie: stichting Socrates, André Hielkema, tel. 030-2392100).

In juli stortte bij Eindhoven een Hercules-vliegtuig neer. Tijdens de herdenkingsbijeenkomst voor de slachtoffers voerde ook humanistisch raadsman Van der Kolk het woord. In zijn toespraak kwam ook een gedicht voor dat veel mensen aansprak. Voor alle geïnteresseerden volgt hier het gedicht.

Vergankelijkheid

De steen is sterk, maar het ijzer breekt hem.
Het ijzer is sterk, maar het vuur smelt het.
Het vuur is sterk, maar het water blust het.
Het water is sterk, maar de zon verdampt het.
De zon is sterk, maar de wolk verduistert haar.
De wolk is sterk, maar de wind drijft hem voort.
De wind is sterk, maar de mens weerstaat hem.
De mens is sterk, maar de dood slaat hem neer.
De dood is sterk, maar sterker dan de dood is de liefde.
De liefde vergaat nimmer meer.

FOTO: WERRY CRONE / HH

RTV programma's

RADIO

maandag op Radio 5

13.10 - 14.00 uur

Het voordeel van de twijfel
Een tot nadenken stemmende documentaire

14.02 - 14.45 uur

Boven het dal
Live interviewprogramma met gasten die in hun leven nog plaats hebben voor idealen

14.45 - 15.00 uur

Het radioverhaal
Fictief verhaal, gemaakt door een schrijver, componist of programmamaker en verteld in een slechts op radio mogelijke vormgeving.

3x per maand
17.45 - 18.00 uur

Kwartier humanisme
Informatie uit de humanistische beweging

21.02 - 21.45 uur

De verbeelding
Programma over boeken en schrijvers

21.45 - 22.00 uur

Het radioverhaal
Fictief verhaal, gemaakt door een schrijver, componist of programmamaker en verteld in een slechts op radio mogelijke vormgeving.

Raadpleeg voor nadere informatie over de radioprogramma's op de dag van uitzending Teletekst pagina 255, of de HOS-Internetsite, www.omroep.nl/hos

TELEVISIE

Woensdag 11, 18, 25 september, 2 en 9 oktober
22.00 - 22.25 uur, Nederland 1

YOY - Studio

Vijf speciale uitzendingen van YOY met jongerentheater, gemaakt in de studio. Voor YOY een nieuwe formule.
Verschillende jongeren theatergroepen spelen fragmenten uit hun voorstelling. Het thema van de stukken hebben zij deels zelf gekozen en uitgewerkt. Met presentator Guilly Koster praten zij verder over de voorstelling en hun betrokkenheid bij het onderwerp.
De voorstellingen onthullen een zoektocht van jongeren naar de werkelijkheid, met thema's als versieren, uitdagen, (safe)seks, aids, een terugblik op gebeurtenissen uit de schooltijd, 'het leven', de grens tussen theater en werkelijkheid.
Er wordt gespeeld door de Amsterdamse jongerentheatergroepen Nultwintig en Paradox, de Rotterdamse theatergroep Lef, de theatergroep Reinder uit Doetinchem en door het Jongeren Theater Alkmaar.

Woensdag 11 september
22.00 - 22.25 uur, Nederland 1
(herhaling: zaterdag 14 september, 12.00-12.25 uur, Nederland 1)

YOY - Studio: Rubber

De Amsterdamse jongerentheatergroep Nultwintig met Rubber: over safe seks en aids. Hé snoepje. Wat 'n stuk. Houdt ie van me of wil ie alleen maar met me naar bed. Ik doe het alleen met ... condoom. De rubbergeneratie. Veel stoere jongens weten er toch nog niet mee om te gaan. Voorlichting in het theater. Het publiek speelt ook een rol. Een voorstelling gespeeld door 14 jongeren, die veel stof doet opwaaien. Ook na de voorstelling. Theater met spel, zang en dans.

Woensdag 18 september
22.00 - 22.25 uur, Nederland 1
(herhaling: zaterdag 21 september; 12.00-12.25 uur, Nederland 1)

YOY - Studio: Onvoltooid Verleden Tijd

Feest! Diploma op zak, middelbare schooltijd afgesloten. Het was de beste tijd van je leven. De toekomst trekt, maar iemand wil ouwe koeien uit de sloot halen. Moet dat nou? Het was toch prima zo. In Onvoltooid Verleden Tijd (O.V.T.) blikt een groep jongeren terug op gebeurtenissen uit hun schooltijd. Op de valreep krijgt alles een andere kleur. O.V.T. wordt gespeeld door 17 jongeren in de leeftijd van 16 tot 20 jaar en is ontstaan vanuit improvisaties en ideeën van de spelers zelf (Jongeren Theater Alkmaar).

Woensdag 25 september
22.00 - 22.25 uur, Nederland 1
(herhaling: zaterdag 28 september, 12.00-12.25 uur, Nederland 1)

YOY - Studio: De pilaren van de onrust

Over de vriendschap tussen Pjotr en Montgommery. Een huurmoordenaar en een dichter die zoeken naar rust, vriendschap en de vervulling van verlangens. Een confrontatie met Lola Carmona brengt de verwrongen werkelijkheid aan het licht. Wat gebeurde er met Billy? De schrijver en de spelers van het toneelstuk van de Theaterstichting Paradox uit Amsterdam zijn (oud-) leerlingen van het Montessori Lyceum en de IVKO-school in Amsterdam.

Dinsdag 1 oktober
22.40 - 23.40 uur, Nederland 1

Karel Appel

Documentaire waarin niet – zoals veelal gedaan wordt – teruggeblikt wordt, maar waarin cineast Mat van Hensbergen een portret maakt van de kunstenaar nu, die, sinds zijn vertrek uit Nederland veertig jaar geleden, een wereldburger is geworden. Uitgangspunt en kern van de film is het wer-

Nultwintig

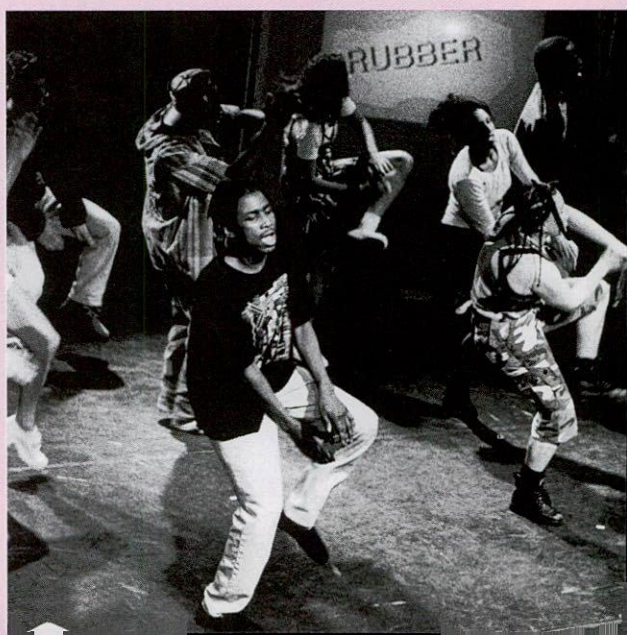

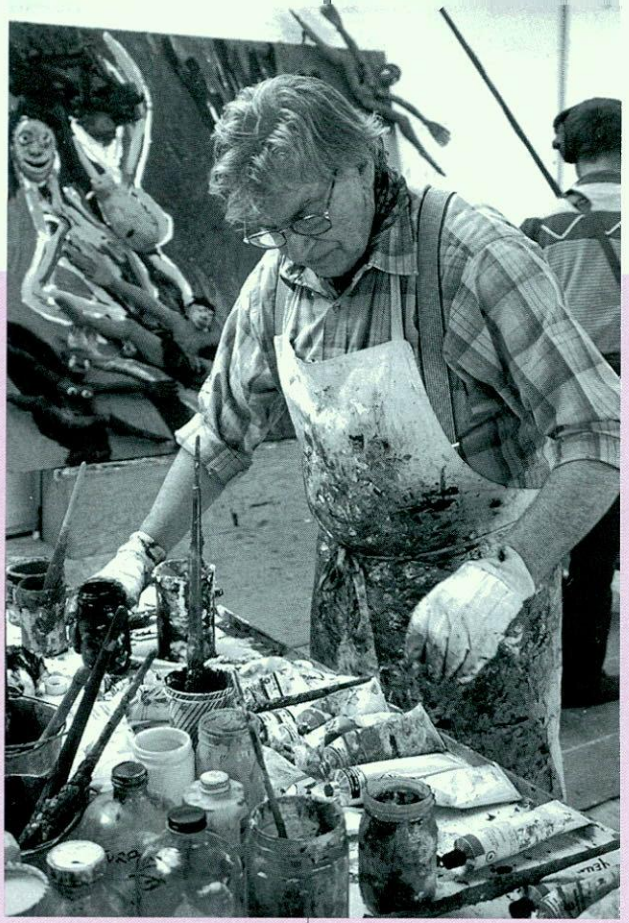

Karel Appel (1 oktober)

ken van de schilder, zijn worsteling voor het doek. We zijn aanwezig bij de intiemste momenten van het scheppingsproces, voor de ezel in zijn atelier en aan de werktafel waar de schilder zijn verf mengt.
Als een van grootste expressionisten van onze tijd, beschikt de inmiddels 74-jarige Appel over een niet aflatende werkdrift. Om niet vast te roesten in bepaalde technieken, wisselt hij voortdurend van materiaal, van olieverf naar gouache, naar oilstick. Van tweedimensionale reliëfschilderijen naar driedimensionale sculpturen. Enorme houten bouwwerken – "brandstapels" noemt Appel ze zelf – waarin we hertekoppen ontdekken naast beschilderde Aziatische tempelbeelden en oude Toscaanse boerenwagens. Door onderdelen uit verschillende culturen samen te voegen ontstaat er volgens Appel een nieuwe hybride kunst.
Verder zien we Appel aan het werk bij de opera Noach (waar hij verantwoordelijk was voor het toneelbeeld), die vorig jaar in Amsterdam in première ging. In het decorcentrum van de Operastichting zien we levensgrote Appels verrijzen uit piepschuim en op doek – de stap van atelier naar theater is voor de schilder niet groot.
In 'Karel Appel, If I Were a Bird' ontmoeten we ook een aantal geestverwanten van de schilder. De Japanse danser en choreograaf Min Tanaka, met wie Appel al sinds de jaren tachtig theatervoorstellingen maakt. En vrienden uit zijn begin-dagen in New York, de beat poets Allen Ginsberg en Gregory Corso. Met kunst-criticus Donald Kuspit raakt Appel, niet echt een prater, in gesprek over de verklaring van zijn werk.

Als een vogel is Karel Appel constant onderweg, trekkend van het ene atelier naar het andere, van het ene land naar het andere. De onrust en het reizen hebben, zoals hij uitlegt, te maken met een voortdurende drang naar vernieuwing. Het losbreken uit de dagelijkse routine om steeds opnieuw de wereld om je heen op een onbevangen manier te kunnen aanschouwen. Appel, in de rust van zijn Italiaanse landhuis: "De intelligentie van het oog is iets anders dan de intelligentie van de geest. De intelligentie van het oog is: kijken, wakker zijn, helder zijn. Een kunstenaar moet dat ontwikkelen. De hele wereld slaapt. Iedereen doet alles uit gewoonte. Door het veranderen van woonplaats ontstaat er een nieuw soort kijken, steeds weer in verwondering naar iets nieuws".

Woensdag 2 oktober
22.00 - 22.25 uur,
Nederland 1
(herhaling: zaterdag 5 oktober, 12.00-12.25 uur, Nederland 1)

YOY - Studio: Aus Liebe

Er ligt een opgezet hert op tafel. Het is het hert van Monique Lueb. Vroeger, als Monique voor straf naar de gang werd gestuurd, ging ze op het hert zitten huilen en vertelde het 'alles'. Het hert luisterde en ving haar tranen op.
Het hert ligt nu in het theater en kijkt. Het heet Lothar.
'Aus Liebe' is een aria uit de Matteus Passie van J.S.Bach. Dit zijn de ingrediënten in een stuk waarin de grens tussen theater en werkelijkheid vervaagt. Door jongerentheatergroep Reinder, Doetinchem.

Woensdag 9 oktober
22.00 - 22.25 uur,
Nederland 1
(herhaling: 12 oktober, 12.00-12.25uur, Nederland 1)

YOY - Studio: Over de grens

Mijn vader zegt: Met zo'n korte rok ga jij de deur niet uit. Mijn moeder zegt: Kijk uit voor jongens, ze liegen en laten je stikken. En mijn moeder zegt: Aftrekken mag, als je maar niet overdrijft. Over de grens gaat over stoere jongens en preutse meisjes, over vrijen versieren en seks, over wat net wel en wat niet kan. Met dans, muziek en acts op het schoolplein en de disco. Door theatergroep Rotterdams Lef.

Dinsdag 8 oktober
22.40 - 23.30 uur,
Nederland 1

Noem het Slaap

Een documentaire over de Amerikaanse schrijver Henry Roth, die in oktober 1995 overleed. Hij geldt als een van de best bewaarde geheimen van de Amerikaanse literatuur.

De programmaraad van de Humanistische Omroep Stichting is door het bestuur van de HOS ingesteld en draagt de gedelegeerde verantwoordelijkheid voor het programmatisch beleid .

De meeste leden van de programmaraad hebben een directe binding met het georganiseerde humanisme. Daarnaast kent de raad twee leden die nadrukkelijk niet tot het georganiseerde humanisme gerekend willen worden. Aangezien zich in de huidige samenstelling van de programmaraad een vacature voordoet zoekt het bestuur:

een bewust niet georganiseerde humanist

U kunt uw voordracht schriftelijk richten tot de heer A.L. den Broeder, voorzitter bestuur Humanistische Omroep Stichting,p/a Postbus 135, 1200 AC Hilversum. Voor nadere inlichtingen kan men zich richten tot Peter van Agteren, bestuurslid van de HOS en voorzitter van de Programmaraad, tel 010-4141666 of het secretariaat van de HOS, tel. 035-6284689.

HV•NIEUWS

VAN HET HOOFDBESTUUR

Verdere stappen

In het zomernummer van de Humanist werd (op pagina 61) onder de kop 'stap voor stap' in vogelvlucht een schets gegeven van de richting waarin het verbond zich ontwikkelt. Die schets kreeg perspectief doordat voor elk der kernactiviteiten van de vereniging, te weten 'kennisverbreding en -verdieping via maatschappelijke beïnvloeding', 'geestelijke dienstverlening' en 'vormingsonderwijs' in grote lijnen uitgewerkt werd hoe een en ander gestalte gaat krijgen. Inmiddels zijn al weer verdere stappen gezet. Het ontwerp-beleidsplan voor 1997 ligt gereed om in de vereniging verspreid te worden (het is ook voor abonnees, die (nog) geen lid zijn, op aanvraag verkrijgbaar). In september vinden drie zogenoemde regiobijeenkomsten plaats (zie voor plaats en tijd elders in dit blad) waar door een gedachtenwisseling tussen geïnteresseerde deelnemers en hoofdbestuur kan worden nagegaan op welke punten dat ontwerp-beleidsplan bijsturing en/of verheldering behoeft. Deze bijeenkomsten zijn voorlopers voor de algemene ledenvergadering in november. Zij bieden een voortreffelijke gelegenheid om in informele sfeer te ervaren wat onder sympathisanten leeft met betrekking tot 'het reilen en zeilen' van het Humanistisch Verbond. Met nadruk wordt gesproken over 'sympathisanten' want ook mensen die hun affiniteit met het HV op andere wijze tot uitdrukking brengen dan door een lidmaatschap, bijvoorbeeld als donateur, als abonnee op dit blad, of als deelnemer aan humanistisch vrijwilligerswerk zijn van harte welkom. (Wel graag uw voornemen om naar de regiobijeenkomst te komen even aan het bureau melden in verband met het verzorgen van voldoende ruimte).
Nu het vakantieseizoen - althans voor de meesten - weer ten einde is, beginnen tal van activiteiten met een doorlopend of incidenteel karakter weer op gang te komen. In het volgend nummer zullen wij een overzicht geven van de zaken, waarmede het HV 'hier en nu' doende is.
Namens het hoofdbestuur,
Joop Puls (algemeen secretaris)

Ontmoeting met je schaduw

In Amsterdam starten twee gespeksgroepen rondom het boek met deze titel, uitgegeven door Servire (f 59,-). Start: op dinsdag 10 september (overdag) of op donderdag 12 september (avond). Gespreksleiders zijn Grietje Santing en Albert Nieuwland. Informatie en opgave: tel. 020-6763712 (tussen 10.00 - 12.00 uur).

Opening seizoen Midden-Holland

Op woensdag 11 september om 20.00 uur opent de afdeling Midden-Holland het seizoen op een bijzondere plek. In de bovenzaal van het toenmalige restaurant Tergouw werd in 1946 de afdeling Gouda opgericht; de naam is inmiddels gewijzigd in l'Etoile. Op het programma staat een interview met Wijnand van der Lecq, één van de bestuursleden uit 1946, gedichten van Ida Meeuse en er is een fotocollage aanwezig van het jubileumfeest dat in maart plaatsvond. Iedereen is welkom. Kosten f 10,-, inclusief consumpties. Plaats: restaurant l'Etoile, hoek Blekerssingel/Boelekade in Gouda. Informatie bij Marry Menschaart, tel. 0182-523778.

Jubileum Zuid-Oost Brabant

Op zondag 15 september viert het HV Zuid-Oost Brabant haar jubileum '50 jaar actief humanisme'. Het programma duurt van 13.45 tot 18.00 uur en vindt plaats in de Grote Zaal van het Academisch Genootschap, Parklaan 93 in Eindhoven. Informatie en aanmelding bij Bart Edixhoven, tel. 040-2220275. De middag wordt feestelijk afgesloten met een barbecue: u kunt zich hiervoor opgeven door overmaking van f 35,- naar gironummer 1088290 ten name van de penningmeester T. Thalhammer, Maaslaan 22, 5691 HN Son.

Jubileumlezing door Hugo Brandt Corstius

Op donderdag 19 september bestaat de afdeling Leiden e.o. precies vijftig jaar. De bekende essayist, columnist, taalkunstenaar, letter- en wiskundige en Multatulikenner Hugo Brandt Corstius houdt een jubileumvoordracht onder de titel 'Als je niet in God gelooft, waar moet je dan nog meer niet in geloven?' Plaats: benedenzaal Kunstkring/Sociëteit-Grand Café De Burcht, Burgsteeg in Leiden. Aanvang: 20.00 uur, de toegang is vrij.

Doodsverlangen en onmacht

Op dinsdag 24 september leidt Vincent Platenkamp, voorzitter van de afdeling West-Brabant, een discussiebijeenkomst naar aanleiding van het boek 'Sterven op drift' van de psychiater B.E. Chabot. Plaats: Gemeenschapshuis 'De Koe', Ambachtenlaan 1, Breda. Aanvang: 20.00 uur. Meer informatie: tel. 076-5211966 (Riek Kortland-Brinkman).

Filosofie in Assen

HV Assen geeft een cursus van vier avonden over filosofische onderwerpen. Data: 24 september, 8 en 22 oktober, 5 november. Kosten: f 30,-. Plaats: Stadsherberg in Assen, aanvang om 20.00 uur. Meer informatie: tel. 0592-242338/371904.

Humanistisch Vormingsonderwijs

Op dinsdag 24 september spreekt Tryntsje de Groot,

Leden praten met het hoofdbestuur

In september organiseert het hoofdbestuur drie regionale bijeenkomsten ter voorbereiding van de Algemene Ledenvergadering in november. De bijeenkomsten zijn in respectievelijk Zwolle, Amsterdam en Den Bosch. Alle leden zijn van harte welkom om mee te praten over de discussie impliciet/expliciet humanisme, de rol van de afdelingen binnen de vereniging, het Humanistisch Perspectief en het conceptbeleidsplan 1997. Het bureau stelt het op prijs wanneer u uw komst even aankondigt: tel. 030-2392100. U ontvangt dan ook de stukken met betrekking tot de vier hoofdonderwerpen thuis. De bijeenkomsten zijn op:

- *Dinsdag 10 september in Zwolle: De Nieuwe Buitensociëteit, Stationsplein 1 (tegenover het NS-station);*
- *Dinsdag 17 september in Amsterdam: Vergadercentrum Stations restauratie Centraal Station, Stationsplein 13 (zalencentrum boven het selfservice restaurant op spoor 2a);*
- *Dinsdag 24 september in Den Bosch: Hotel Terminus, Stationsplein 19 (vlakbij het NS-station).*

Alle bijeenkomsten duren van 19.30 tot 22.00 uur.

Algemene Leden Vergadering op 30 november in Utrecht

Het hoofdbestuur nodigt leden van het Humanistisch Verbond uit voor de Algemene Leden Vergadering (ALV), die op zaterdag 30 november zal worden gehouden in het Beatrixgebouw (zaal 215) van de Jaarbeurs te Utrecht. Let wel, de eerder aangekondigde datum voor de ALV op 23 november is in verband met het samenvallen van het congres van D66 verschoven naar 30 november.De vergadering zal rond 10.00 uur beginnen en tot ongeveer 16.00 uur duren.

Op het programma staan de jaarverslagen en beleidsplannen van het Humanistisch Verbond en zijn werkstichtingen als ook de jaarrekening over 1995 en de begroting over 1997. Verder staan op de agenda: de invulling van vacatures binnen het hoofdbestuur, een voorstel tot revitalisatie van het Humanistisch Perspectief, en eventueel nog andere voorstellen die zijn binnengekomen. Voorts zal een aantal voortgangsrapportages plaatsvinden, o.a. over de verenigingsstructuur, de discussie impliciet-expliciet en het Humanistisch Centrum voor Levensvragen.

Geef u vóór 1 november op voor deelname

U kunt meepraten en meebeslissen over het beleid van het Humanistisch Verbond wanneer u zich liefst vóór 1 november opgeeft door de bon op deze pagina in te vullen en op te sturen. Uiterlijk 1 november zal de verzending van de ALV-stukken aan de dan aangemelde deelnemers plaatsvinden.

Nog even de spelregels op een rij

- Groepen van minimaal 15 leden en/of afdelingen kunnen voorstellen indienen en amenderen.
- Dien voorstellen liefst vóór 10 oktober in, zodat zij nog, voorzien van een preadvies van het hoofdbestuur, meegenomen kunnen worden met de ALV-stukken.
- Amendementen kunnen tot uiterlijk twee weken voor de ALV worden ingediend.
- Alleen leden hebben stemrecht op de ALV.
- Deelnemers aan de ALV kunnen hun reiskosten declareren.
- Een lid kan zijn stem door een schriftelijk daartoe gevolmachtigd ander lid uitbrengen.
- Een gevolmachtigd lid mag ten hoogste twee stemmen uitbrengen. Een machtigingskaart is op te vragen bij het directie secretariaat.

Uitreiking Bemoei je d'r mee!-prijs

Ter gelegenheid van zijn vijftigjarig jubileum heeft het Humanistisch Verbond onder het motto 'Bemoei je d'r mee, tolerantie als activiteit' een prijs uitgeloofd. Vrijwilligersprojecten die tolerantie in de praktijk brengen kunnen nog tot 1 oktober meedingen naar deze prijs. Een deskundige jury, bestaande uit o.a. Jacob Kohnstamm en Hedy d'Ancona, zal alle inzendingen beoordelen. De feestelijke uitreiking van de Bemoei je d'r mee!-prijs vindt plaats aan het einde van de ALV door de voorzitter van de jury, Jacob Kohnstamm.

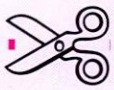

Ja

Ik kom naar de algemene ledenvergadering op 30 november 1996

Naam: _____

Adres: _____

Postcode: _____ Woonplaats: _____

Telefoonnr.: _____

Lunch, á *f* 20,– (ter plekke te voldoen) ja/nee*

*doorhalen wat niet van toepassing is

Ik kom in gezelschap van een tweede persoon:

Naam: _____

Adres: _____

Postcode: _____ Woonplaats: _____

Telefoonnr.: _____

Lunch, á *f* 20,– (ter plekke te voldoen) ja/nee*

*doorhalen wat niet van toepassing is

Deze bon vóór 1 november invullen, uitknippen en opsturen naar het Humanistisch Verbond, t.a.v. directiesecretariaat, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht.

HV•NIEUWS

werkzaam bij de afdeling levensbeschouwelijke vorming bij de Onderwijsbegeleidingsdienst Leeuwarden over humanistisch vormingsonderwijs. Aanvang om 20.00 uur. Plaats: wooncentrum Joris in 't Velt State, Joris in 't Velt State 12 in Heerenveen. Informatie bij T. de Groot, tel. 0513-629961 of bij H. Boerland, tel. 0513-653124.

Tolerantie in Drachten

De afdelingen van HV en Humanitas Drachten organiseren op 24 september, met medewerking van een inspring-theater, een avond over tolerantie. Plaats: de Merelhof, Langewijk 217. Aanvang: 20.00 uur, zaal open om 19.30; iedereen is welkom.

Tentoonstelling 50 jaar humanisme

Op vrijdag 27 september opent HV Amsterdam het seizoen met een tentoonstelling over 50 jaar humanisme en met een voordracht door Bert Gasenbeek, bibliothecaris van de Universiteit voor Humanistiek. Plaats: humanistisch centrum, Speerstraat 9. Aanvang: 17.00 uur.

Jubileum Noordwest Veluwe

Op zondag 29 september organiseert het HV Noordwest Veluwe in het kader van het jubileum een reünie. De dag begint om 10.30 uur in Nunspeet en staat in het teken van ontmoeting en terugblik. Voor informatie en aanmelding: tel. 0341-252968 (Antje Bömer).

Jubileum Apeldoorn/ Midden-Veluwe

Op zondag 6 oktober van 14.00 tot 18.00 uur viert het HV Apeldoorn/Midden-Veluwe haar 50-jarig bestaan in het oude stadhuis van Apeldoorn. Leden, oudleden en belangstellenden zijn van harte welkom. Voor informatie en aanmelding: tel. 055-3556592 (F. van der Velde).

Weekend Jonge Humanisten

In het weekend van 26/27 oktober organiseert de vereniging Jonge Humanisten een toneelweekend met als titel 'Samen Spelen'. Deelnemers kunnen kiezen uit diverse workshops, zoals 'beweging en klank', 'theatersport', 'komedie', 'toneel', 'drama' en nog veel meer. De workshops worden door deskundigen begeleid.

Ontmoetingsweekend homoseksuele mannen en lesbische vrouwen

Van 4 t/m 6 oktober wordt in het conferentiecentrum Kapellerput in Heeze door de homo/lesbische werkgroep in samenwerking met Humanistisch Verbond en Driekant weer een ontmoetingsweekend georganiseerd. Het weekend heeft een open sfeer, biedt veel nieuwe contactmogelijkheden en een aantrekkelijk programma met diverse praat- en doe-workshops. De deelnemers (maximaal 90) verblijven in één- of tweepersoonskamers.
Het weekend begint op vrijdag 4 oktober om 19.00 en eindigt zondag 6 oktober om 15.00 uur. Kosten naar draagkracht: f 145,-/ f 175,-/ f 195,- per persoon. Inbegrepen zijn: twee overnachtingen, alle maaltijden, koffie, thee en alle programmakosten.
Inlichtingen en aanmeldingen kunt u tijdens kantooruren bellen naar Driekant, Gertie Hassink, tel. 043-3690259.

Het weekend vindt plaats in Lemele (Overijssel). Kosten: f 45,- voor leden en f 60,- voor niet-leden. Dit is inclusief eten en overnachting in een kampeerboerderij. Bel voor meer informatie en/of aanmelding naar Remco Nigten tel. 0570-625622, Larissa Korporaal tel. 078-6177440, of het JH-kantoor tel. 030-2392125.

Ooit een vreemde humanist ontmoet?

Op zondag 6 oktober spreekt Rob Tielman in Zutphen over belemmeringen in en mogelijkheden van het humanistisch gedachtegoed in internationaal perspectief en de rol van de IHEU hierbij. Aanvang: 14.30 uur. Plaats: Rode Kruisgebouw, van Drinenstraat 4.

Filosofische lezingen

Het HV-Leeuwarden organiseert een serie filosofische lezingen over het thema 'De mens: Geest en materie'. De lezingen vinden plaats op zes zondagmiddagen: 13 oktober, 10 november, 8 december, 12 januari, 9 februari en 9 maart. Tijd: van 13.30-16.00 uur. Plaats: De Bres, Schoolstraat 4, Leeuwarden. Kosten: voor leden f 35,-; voor niet-leden f 50,-. Opgave door overmaking van het bedrag op gironummer 857558 ten name van penningmeester HV Leeuwarden te Giekerk, onder vermelding van 'Filosofie V'. Meer informatie: tel. 058-2154141.

Boekwerkje verschenen over 50 jaar Midden Holland

Er is een geïllustreerd boekwerkje uitgegeven over het reilen en zeilen van het HV Midden Holland gedurende 50 jaar, geschreven door Gusta Lagerwaard en André de Bruin. Kosten (inclusief porto): f 14,-. Na overmaking van dit bedrag op postgiro 265966 ten name van penningmeester HV Midden Holland in Woerden, wordt een exemplaar toegestuurd.

Rectificatie 'boeken van HV Deventer'

In het meinummer van de Humanist stond bij de aankondiging van twee publicaties van de afdeling Deventer het verkeerde gironummer vermeld. Het gaat om de publicaties 'Deventer, van Geert Grote tot Van Vloten' (f 24,50 inclusief porto) en 'Veelzeggend, Johannes van Vloten aan het woord' geschreven door Francisca van Vloten (f 34,50 inclusief porto). Na overmaking van het betreffende bedrag en titel op gironummer 127994 ten name van Stichting gedenkteken Johannes van Vloten in Deventer krijgt u het bestelde exemplaar toegestuurd. Schriftelijk bestellen kan ook, door een briefkaartje te sturen naar de stichting, Hademanstraat 6, 7415 BZ Deventer.

HV nu ook digitaal bereikbaar!

Nu het project rond de informatiemaatschappij op stoom begint te raken, - zie o.a. het juninummer van Rekenschap - is ook voor het HV de tijd rijp om op de digitale snelweg in te voegen. In samenwerking met de HOS wordt momenteel hard gewerkt aan het opbouwen van de HV-pagina's op het Internet. De pagina's van het HV zijn te vinden onder het kopje 'organisaties' op de website van de HOS: http://www.omroep.nl/hos. De komende maanden zullen deze pagina's verder uitgebouwd worden. Uiteraard is het vanaf nu eveneens mogelijk om het HV per e-mail te bereiken. Het adres: hv@euronet.nl.

Maak kennis met het Humanistisch Verbond

Vrijheid, rechtvaardigheid en respect voor menselijke waardigheid. Het Humanistisch Verbond draagt deze waarden uit door zich sterk te maken voor het recht op zelfbeschikking, voor gelijke behandeling, voor mensenrechten. Door het bevorderen van maatschappelijke discussies over medische ethiek, de vluchtelingenproblematiek en het consumptievraagstuk. Maar ook door bijvoorbeeld in ziekenhuizen en gevangenissen geestelijke verzorging te bieden.
Pasklare antwoorden heeft het Humanistisch Verbond niet, wel een inspirerende visie en kritische vragen. Hieronder drie mogelijkheden om kennis te maken met het Humanistisch Verbond.

Abonnee op de Humanist

Een jaarabonnement kost u slechts f 42,50. Hiervoor ontvangt u negen nummers per jaar, waaronder een dubbeldik themanummer (december/januari). Wilt u eerst kennismaken met de Humanist, dan is een proefabonnement ook mogelijk (3 nummers voor f 10,-). Voor een abonnement in het buitenland betaalt u f 67,50 per jaar.

Donateur van het Humanistisch Verbond

U bent al donateur van het Humanistisch Verbond voor f 35,- per jaar. Uw financiële bijdrage is van groot belang nu de overheid elk jaar minder subsidie verstrekt en andere inkomsten niet meer groeien. Als donateur ontvangt u tenminste twee keer per jaar informatie, waarbij één keer een nummer van de Humanist.

Lid van het Humanistisch Verbond

Met ingang van 1 januari 1996 bedraagt de minimumcontributie f 85,-; een hogere bijdrage is natuurlijk welkom! Leden met een minimum-inkomen betalen f 50,-. Jongeren tot 27 jaar betalen slechts f 35,- per jaar. Bij het lidmaatschap van het Humanistisch Verbond is de Humanist inbegrepen. Per lid kan één persoon op hetzelfde adres kiezen voor een gratis medelidmaatschap (zonder Humanist). Als u eerst meer informatie wilt, kan dat natuurlijk ook.

Wij hopen u als abonnee, donateur of lid te mogen begroeten!

Verras iemand met een cadeau-abonnement op de Humanist!

Kent u iemand die de Humanist graag zou willen lezen? En wilt u hem of haar een jaarabonnement van f 42,50 schenken? Vraag dan snel de kaart aan waarmee u familie, vriend(in), kennis of buur kunt opgeven. Op de kaart is ook ruimte voor een persoonlijke wens of boodschap aan de ontvanger van het cadeau. Eén telefoontje naar het Humanistisch Verbond is genoeg: 030-2392107.

De Humanist: een blad dat prikkelt tot nadenken en inspireert tot keuzes

Het volgende nummer van de Humanist verschijnt begin oktober. Daarin o.a. een interview met Liesbeth Brandt Corstius en een reportage over de programmamakers van de HOS-radio. Kopij voor dit nummer moet uiterlijk 13 september bij de redactie zijn.